

Univerzita Hradec Králové

Filozofická fakulta

Bakalářská práce

Univerzita Hradec Králové
Filozofická fakulta
Katedra filozofie a společenských věd

Komparace přístupů v ekologické etice

Bakalářská práce

Autor: Marcel Legerský
Studijní program: B 6101 Filozofie
Studijní obor: Filozofie a společenské vědy
Forma studia: prezenční

Vedoucí práce: Mgr. Marie Hrdá, Ph.D.

Hradec Králové, 2016

Zadání bakalářské práce

Autor:	Marcel Legerský
Studium:	F1391
Studijní program:	B6101 Filozofie
Studijní obor:	Filozofie a společenské vědy
Název bakalářské práce:	Komparace přístupů v ekologické etice
Název bakalářské práce AJ:	Comparison of approaches in environmental ethics

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Práce bude zaměřena na východiska a konsekvence biocentrického, ekocentrického a holistického přístupu v ekologické etice. Metody: analýza a komparace.

Hardin, G., Living on a Lifeboat in: Environmental Ethics. What Really Matters. What Really Works, Schmidtz, D. and Willott E., eds., New York and Oxford: Oxford University Press, 2002. Kohák, E., Zelená svatozář, 2. vydání, Praha: Slon, 2000. Kolářský, R., Biocentrická koncepce etiky životního prostředí Paula W. Taylora, in: Hála, V., Kolářský, R., Palovičová, Z., Smreková, D., Etika a jej tradícia, Bratislava: Fox&Col, 2006 Leopold, A., Obrázky z chatrče, Tulčík: Abies, 2000. Naess, A., Ekologie, pospolitost a životní styl, Tulčík: Abies. 1993. Seed, J., Macyová, J., Flemingová, P., Naess, A., Myslet jako hora: Shromáždění všech bytostí. Schweitzer, A., Nauka úcty k životu, Praha: Suprahon, 1974. Singer, P., Osvobození zvířat, Praha: Práh, 2001. Singer, P., Spisy o etickom žití, Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2008 Taylor, P., The Ethics of Respect for Nature, in: Environmental Ethics. What Really Matters. What Really Works, Schmidtz, D. and Willott, eds., New York and Oxford: Oxford University Press, 2002. Závod s časem, Kohák, E., Kolářský, R., Míchal, I. (eds.), Praha: Torst pro MŽP, 1996.

Garantující pracoviště:	Katedra filosofie a společenských věd, Filozofická fakulta
Vedoucí práce:	Mgr. Marie Hrdá, Ph.D.
Oponent:	Mgr. Filip Jaroš, Ph.D.
Datum zadání závěrečné práce:	22.12.2014

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracoval pod vedením vedoucí bakalářské práce samostatně a uvedl jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 26. 6. 2016

.....

Marcel Legerský

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval své vedoucí bakalářské práce Mgr. Marii Hrdé, Ph.D. za její užitečné rady, trpělivost a vstřícný přístup po celou dobu naší spolupráce. Dále bych chtěl vyjádřit poděkování všem, kteří mě při psaní práce podporovali.

Anotace

LEGERSKÝ, Marcel. *Komparace přístupů v ekologické etice*. Hradec Králové : Filozofická fakulta, Univerzita Hradec Králové, 2016, 72 s. Bakalářská práce.

Téma bakalářské práce se věnuje ekologické etice, jejíž pozornost se soustředí na vztah člověka k ostatní přírodě. Co dalo impuls vzniku jednotlivých přístupů ekologické etiky? Kterými významnými otázkami se tento obor zabývá? V rámci širokého okruhu působení ekologické etiky se bakalářská práce ve své hlavní části zaměřuje na tři vybrané přístupy, které jsou zde na základě relevantní literatury analyzovány a porovnávány. Proč bychom měli ctít veškerý život, je interpretováno z hlediska textů Alberta Schweitzera a Paula Taylora. Vybraným představitelem, který se zabývá otázkami týkajícími se lidského zacházení s ostatními zvířaty, je Peter Singer. Zkoumání přesvědčení, že i význam stability ekosystémů si zaslouží diskuzi, je realizováno rozborem argumentů Alda Leopolda a Garretta Hardina. Styčným bodem komparace jsou různá pojetí řešení současného vztahu člověka k ostatní přírodě a obeznámení s tím, co je v každém přístupu považováno za nejvíce hodnotné.

Klíčová slova: ekologická etika, biocentrismus, zoocentrismus, ekocentrismus

Annotation

LEGERSKÝ, Marcel. *Comparison of Approaches in Environmental Ethics*. Hradec Králové : Faculty of Arts, University of Hradec Králové, 2016, 72 pp. Bachelor Degree Thesis.

The topic of the thesis is devoted to environmental ethics, whose attention is focused on the relationship between man and other nature. What gave an impetus to the formation of various approaches of environmental ethics? Which questions are the most important in this field? Within the purview of environmental ethics the main part of the thesis is focused on the three selected approaches that are based on the relevant literature analysed and compared. Why should we honour every kind of life is interpreted in terms of the texts of Albert Schweitzer and Paul Taylor. The selected representative who deals with issues relating to the human treatment with other animals is Peter Singer. Exploration the belief that the importance of the stability of ecosystems deserves discussion is performed on the analysis of arguments by Aldo Leopold and Garrett Hardin. The main points of the comparison are different conceptions of solving the current relationship of man to other nature and an explanation what is regarded as the most valuable thing in each approach.

Keywords: environmental ethics, biocentrism, zoocentrism, ecocentrism

OBSAH

ÚVOD	9
1 EKOLOGICKÁ ETIKA	11
1.1 Předpoklad vzniku ekologické etiky	11
1.2 Vymezení ekologické etiky	12
1.3 Počátky ekologické etiky a její vývoj	13
2 ZÁKLADNÍ PŘÍSTUPY V EKOLOGICKÉ ETICE	16
2.1 Teorie hodnoty v ekologické etice	17
2.2 Etika bázně boží	19
2.3 Etika vznešeného lidství	21
3 ÚCTA K ŽIVOTU	25
3.1 Etika úcty k životu Alberta Schweitzera	25
3.1.1 Vůle k životu	25
3.1.2 Úcta k životu	26
3.1.3 Pospolitost a rovnost mezi lidmi	27
3.1.4 Úcta k životu mimolidských tvorů	28
3.2 Respekt k přírodě Paula Taylora	31
3.2.1 Vnitřní hodnota a vlastní dobro organismu	31
3.2.2 Biocentrický pohled na přírodu	33
3.2.3 Argumenty proti lidské nadřazenosti	36
4 NA ZVÍŘATECH ZÁLEŽÍ	40
4.1 Osvobození zvířat Petera Singera	41
4.1.1 Utrpení	42
4.1.2 Druhovná nadřazenost	46
4.1.3 Přispějme snížením utrpení k lepšímu životnímu prostředí	48

5	STABILITA EKOSYSTÉMU.....	50
5.1	Etika země Alda Leopolda	50
5.1.1	Myslet jako hora	51
5.1.2	Ochrana přírody podle etiky země.....	52
5.1.3	Ekologická pyramida.....	55
5.1.4	Zachovejme samoregulační schopnosti země.....	56
5.2	Etika záchranného člunu Garretta Hardina	59
5.2.1	Tragédie společného zdroje	60
5.2.2	Život na záchranných člunech	62
	ZÁVĚR	67
	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A DALŠÍCH ZDROJŮ	70

Úvod

Země je domovem pro miliony různorodých druhů organismů. Jedním z nich je i výjimečně inteligentní druh, který sám sebe nazval *člověkem rozumným*. Z hlediska historie planety je člověk poměrně novým druhem, za zlomek času se mu však dramatickým způsobem podařilo proměnit její tvář. Znečištěné ovzduší a zdevastovaný zemský povrch jsou jen některé z následků honby za životem v maximálním pohodlí a přepychu.

V současnosti je lidská populace na strmém vzestupu, a proto se více než kdy jindy nabízí řada znepokojivých otázek. Je přístup moderního člověka k přírodě udržitelný? Je nadměrné využívání přírodního bohatství správné? Neměli bychom svůj morální zájem rozšířit i na ostatní druhy, které Zemi obývají? Jaká východiska ze současného stavu se nabízí? Podobné otázky mi připadají vysoce aktuální a závažné, proto jsem si pro tuto práci vybral téma ekologické etiky, která se jimi zabývá.

V první kapitole se seznámíme s ekologickou etikou z obecného hlediska. Vymežím pole její působnosti a uvedu, jak se v průběhu minulého století vyvíjela a proč je její vznik logickým důsledkem způsobu našeho pobývání na Zemi. V souvislosti s tím upozorním na některé významné texty, jejichž autorům vděčíme za rozšíření ekologické etiky do širšího povědomí lidí.

Ekologická etika je formována rozdílnými přístupy k přírodě mnoha autorů, proto není možné její široké pole působnosti rozebrat v rámci jedné bakalářské práce. Z toho důvodu svou pozornost zaměřím pouze na přístupy, které Erazim Kohák rozděljuje na základě toho, co je podle autorů každého z nich nejvíce hodnotné. Pro analýzu v hlavní části práce si vyberu koncepty etiky úcty k životu, etiky zabývající se tématem osvobození zvířat, etiky země a etiky záchranného člunu. Druhá kapitola tak bude pro úplnost obsahovat nástin základních principů zbývajících přístupů, které v hlavní části práce nebudu rozebírat, a to etiky bázně boží a etiky vznešeného lidství.

Hlavní část práce začíná třetí kapitolou, nazvanou *Úcta k životu*. Rozeberu v ní nejstarší přístup v ekologické etice, biocentrismus. Nejdříve se zaměřím na knihu *Nauka úcty k životu* od Alberta Schweitzera, která bývá označována za zakládající text biocentrického přístupu. V rámci článku *The Ethics of Respect for Nature* Paula Taylora

budu rozebírat analytičtější formu biocentrismu, která na Schweitzerovy myšlenky navazuje.

Zájem o život všech organismů zúžíme ve čtvrté kapitole pouze na zájem o zvířata. Konkrétně se zaměříme na utilitaristický proud zoocentrismu, který představuje Peter Singer. Srovnáme si jeho pohled na svět s biocentricky orientovanými autory a představíme si jeden ze Singerových návrhů na zlepšení současné ekologické situace.

V poslední kapitole přesuneme těžiště zájmu od jednotlivých individuí ke stabilitě celých ekosystémů. Jaká nebezpečí narušení ekosystémů představuje? Jak funguje ekologická pyramida, jejíž součástí je i člověk? Jak bychom měli naši současnou ekologickou situaci na Zemi řešit? Kapitola je postavena na dvou vzájemně odlišných postojích, které však společně sdílí zájem o udržení stabilních ekosystémů Země. Prvním je postoj Alda Leopolda, s jehož myšlenkami se seznámíme na podkladu jeho knihy *Obrázky z chatrče a rozmanité poznámky*, v níž se zaměříme především na filosoficky nejvýznamnější část *Etika země*. Článek *Living on a lifeboat* bude reprezentovat postoj druhého významného myslitele Garretta Hardina, jehož prostřednictvím obrátíme svou pozornost k problému narůstajícího počtu lidí na planetě.

Cílem bakalářské práce je nejen představit a analyzovat vybrané přístupy biocentrismu, zoocentrismu a ekocentrismu, ale také je mezi sebou srovnat. Metody komparace bude užíváno průběžně v rámci hlavní části práce v logických návaznostech na analyzovaný text. Srovnávat budu nejen vybrané přístupy, ale i jednotlivé autory přístupů mezi sebou. Práce tedy nebude obsahovat zvláštní kapitolu, která by se komparaci věnovala. Shrnutí zásadních podobností a odlišností bude uvedeno v závěru. Styčným bodem komparace bude prozkoumání toho, co je v přístupu každého z myslitelů nejvíce hodnotné. Všimát si však budu i některých dalších zásadních rozdílů v myšlení jednotlivých autorů. V závěru práce bych se rád pokusil na základě předchozí analýzy zodpovědět otázku, zda jsou východiska některého z přístupů vhodnější k řešení současné situace mezi člověkem a ostatní přírodou, než je tomu u zbývajících přístupů.

1 Ekologická etika

1.1 Předpoklad vzniku ekologické etiky

Každý živý tvor ovlivňuje svým pobýváním na planetě Zemi okolní prostředí a zanechává ho po sobě více či méně pozmeněné. Některé změny jsou ku prospěchu okolí, jiné mu škodí, další pak můžeme označit za přínosné a zároveň škodlivé podle vztahu ke konkrétnímu subjektu či objektu. Vzhledem ke značné propojenosti jednotlivých částí biosféry bychom mohli hovořit o ovlivňování prostředí nejen živými tvory, ale i neživými složkami, jako jsou oheň nebo voda. V mém bezprostředním zájmu se však ocitají živí tvorové a to především následky životní poutě člověka, které jsou mnohonásobně větší než stopy všech ostatních druhů.

Co člověka od ostatních zvířat odlišuje? Proč právě lidské jednání má na přírodu tak znatelný dopad? Zatímco slovo *zvíře* označuje v obecném slova smyslu jakéhokoliv živočicha (v užším pak pouze obratlovce), člověk bývá zpravidla oddělován stranou jako něco výjimečného, možná lepšího, co si zaslouží zvláštní zařazení. Je ale poměrně krátkozraké vyčleňovat člověka ze zvířecí říše, přestože se o to spousta myslitelů snaží. Šimpanz má z biologického hlediska mnohem blíže k člověku než k želvě, přesto nám v běžné řeči nepřipadá zvláštní označit želvu se šimpanzem za zvířata a člověka definovat zvlášť. Rozum se mnohdy uvádí jako pádný atribut odlišnosti člověka od ostatních zvířat.¹ V současnosti však víme, že minimálně u části živočišných druhů byly pozorovány znaky inteligence. Vrány dokáží využít nástroje, co mají k dispozici, aby se dostaly k vytoužené laskomině, u delfínů bylo zase sledováno používání specifických zvuků pro označení jednotlivých členů své skupiny, což by mohlo být považováno za obdobu našich jmen. Na základě pokusů bylo zjištěno, že straky si jsou vědomé sebe samých. Po zhlédnutí svého odrazu v zrcadle se snažily odstranit lidmi připevněnou značku, která je předtím nezajímala, neboť ji neviděly ani necítily. To, že mají na svém těle něco, co k nim nepatří, zjistily až po zhodnocení svého odrazu v zrcadle. Existuje řada dalších důkazů, že minimálně některé zvířecí druhy disponují

¹ Další atributy vedoucí ke snaze odlišit zvíře od člověka uvedu v rámci analýzy textu *The Ethics of Respect for Nature* Paula Taylora v podkapitole *Argumenty proti lidské nadřazenosti* a posléze ještě v kapitole *Osvobození zvířat* Petera Singera. Momentálně je pro nás záhodné rozebrat ten rys, který činí člověka způsobilějšího k ničení přírody, než je tomu u ostatních zvířat.

myšlením a rozumem. Inteligence člověka je přesto výrazně vyšší, než u ostatních dosud poznaných živočišných druhů. Její míra mu umožňuje ve větším rozsahu využívat okolní prostředí pro své potřeby a tužby. Ne zřídka jsme svědky výkřiků některých jedinců, že jedině lidé jsou zlí predátoři, co zotročují přírodu, a žádný jiný zvířecí druh takovým způsobem nejedná. Položme si ale otázku, zda by někteří z ostatních zvířecích druhů přírodu také nevykořisťovali, pokud by míra jejich inteligence a schopností dosáhla naší úrovně. Je to čistě hypotetická otázka, která by měla přispět k zastavení vyčleňování člověka od ostatních zvířat, tentokrát jako egoistického agresora odlišného od mírumilovných zvířátek. Faktem ale je, že je to právě člověk, který disponuje tak vysokou inteligencí a rozsáhlými schopnostmi, které mu dovolují využívat přírodu v mnohem větším měřítku, než je tomu u ostatních zvířecích druhů, s čímž souvisí i změny, které za sebou zanechává.

S lidským rozumem a schopnostmi by ale také měla růst míra odpovědnosti za způsobené činy a uvědomění, že bezhlavý kořistnický přístup k přírodě přeměňuje, ohrožuje a nezřídka i hubí její součásti natolik, že to má katastrofální dopad na celé biotické společenství včetně člověka. V tomto směru lidstvo politováníhodně zaostává. Proč jsme situaci nechali zajít tak daleko a své jednání neomezili, je jednou z mnoha otázek ekologické etiky, kterou se budu na následujících stránkách zabývat. A jak bychom mohli obsah ekologické etiky obecně vymezit?

1.2 Vymezení ekologické etiky

Ekologická etika je filosofický obor, který se zabývá vztahem člověka k ostatní přírodě. V rozličných přístupech zkoumá příčiny narušení tohoto vztahu a hledá odpovědi na otázky, proč a jak situaci změnit. Anglický výraz *environmental ethics* někteří autoři doslovně překládají jako environmentální etika nebo etika životního prostředí.

Profesor Petr Jemelka upřednostňuje pojem environmentální etika, protože ekologická etika se zdá být blízko k ekologii, jejíž vymezení se liší.² Navíc se tím i

² Ekologie je součástí biologie a zabývá se vzájemnými vztahy a působením všech organismů mezi sebou a s jejich prostředím.

snaží vyhnout „laickému ztotožňování ekologie s ochranou přírody“.³ Někteří další autoři zase preferují pojem ekologická etika jako například Erazim Kohák. Vzhledem k tomu, že ekologie se zabývá vztahy mezi všemi organismy včetně člověka, jehož místo v ní není třeba zdůvodňovat, považuje Kohák svou volbu za rozumnou. Především se však vymezuje proti používání označení etika životního prostředí, které v této podobě vzbuzuje dojem, že se zabývá především člověkem a *jeho* životním prostředím. Takto definovat celý obor by ale nebylo zcela přesné.⁴ V této práci se budu držet Kohákova zdůvodnění a používat budu výhradně pojem ekologická etika.

1.3 Počátky ekologické etiky a její vývoj

Vznik ekologické etiky jako oboru bychom mohli datovat do 60. let 20. století, kdy se do širokého povědomí lidí začaly dostávat informace o následcích špatného zacházení s přírodou a vznikaly texty zabývající se ekologickou krizí, které tvořily opěrný bod pro systematickou diskuzi i na akademické půdě.

Výrazně k tomu přispěla kniha Rachel Carsonové *Mlčící jaro*, ve které autorka mimo jiné upozorňuje na zničující dopady chemikálií vypouštěných do ovzduší či na nebezpečné postřiky proti „škůdcům“, které mají za cíl odstranit škody na plodinách pěstovaných člověkem. Problém insekticidů a podobných postřiků je v tom, že nehubí jen samotné „škůdce“, ale zůstávají v půdě, ve vodě, zkrátka likvidují vše kolem sebe. Carsonová pokládá zamořování životního prostředí škodlivinami za stejně důležitý problém, jako je hrozba vyhubení lidstva v důsledku atomové války. Upozorňuje na nesmyslnost lidského jednání, kdy se člověk kvůli několika nežádoucím organismům dopouští otravy celého prostředí a zároveň ohrožuje i vlastní druh nemocemi, které mohou díky přítomnosti chemikálií vzniknout. Navrhuje hledat jinou cestu, než je používání chemických látek. Měla by být biologická, založená na poznání nežádoucích organismů.⁵

³ JEMELKA, Petr. *Racionalita a ekologická krize*. 1. vyd. Brno : Masarykova univerzita, 1999. ISBN 80-210-2022-9, s. 50.

⁴ KOHÁK, Erazim. *Zelená svatozář. Kapitoly z ekologické etiky*. 2. přeprac. vyd. Praha : SLON, 2011. ISBN 978-80-85850-86-4. s. 16–17.

⁵ CARSONOVÁ, Rachel. *Mlčící jaro*, In KOHÁK, Erazim., KOLÁŘSKÝ, Rudolf., MÍCHAL, Igor. (eds.). *Závod s časem. Texty z morální ekologie*. Praha : Torst pro Ministerstvo životního prostředí, 1996, ISBN 80-85639-70-X, s. 53–54.

V reakci na diskuze o ekologické krizi se někteří zabývají hledáním příčin jejího vzniku, s čímž souvisí otázky, proč lidé upřednostňují způsoby, které sice krátkodobě uspokojí jejich potřeby, ale z dlouhodobého hlediska jsou jejich dopady spíše ničivé. Za významný text v této oblasti bychom mohli označit *Historické kořeny naší ekologické krize* Lynna Whita.

White považuje za zásadní spojení vědy a techniky v polovině 19. století, které mají na svědomí demokratické revoluce té doby. Právě demokratická kultura stojí podle něho na počátku ekologické krize. A z čeho demokratický svět vychází? Při hledání odpovědi se White vrací k samotným počátkům vědy a techniky.⁶ Vznik západní vědy bychom mohli datovat do 11. století, kdy se ve velkém překládaly řecké a arabské vědecké práce do latiny. Během středověku západní věda postupně získala dominantní postavení. Na vytvoření moderní techniky se z velké části podíleli potomci rolníků ze severní Evropy 7. století, kteří začali používat nový a výkonný pluh, který zcela přeměnil práci s půdou. Půda se začala dělit podle výkonnosti síly při orání země, čímž bylo překonáno hledisko potřeb rodiny. White toto období pokládá za počátek vykořisťování přírody člověkem, který s ní do té doby žil spíše v souladu. Zamýšlí se nad tím, že způsob, jakým nakládáme s přírodou, z velké části vypovídá o tom, jak přistupujeme sami k sobě, tj. čemu věříme či jaké náboženství zastáváme.⁷

V té době bylo v Evropě dominantní křesťanství, které staví na předpokladu, že svět stvořil Bůh a veškerá příroda by dle jeho úmyslu měla sloužit člověku, protože pouze člověk byl stvořen k obrazu božímu. White má za to, že je třeba si uvědomit, že žijeme v post-křesťanské době a stopy křesťanství v našem jednání stále přetrvávají. V náboženstvích, jako je pohanství, platilo, že každá část přírody, ať už strom, řeka nebo hora, měla svého strážného ducha a pokud měl člověk v úmyslu některou z nich použít, musel si nejprve ducha usmířit. V antropocentrickém křesťanství nic takového neplatí a člověk má mnohem snadnější cestu, aby mohl bez výčitek svědomí přírodu

⁶ WHITE, Lynn, jr. Historické kořeny naší ekologické krize. *Filosofický časopis*. Filosofický ústav Akademie věd České republiky. Roč. 48, č. 5. Praha : Filosofický ústav AV ČR. Říjen 2000, ISSN 0015-1831, s. 767.

⁷ Tamtéž, s. 769–770.

vykořisťovat.⁸ Věda a technika mají tedy podle Whita základ v našem křesťanském myšlení, což se promítá v dominantním vztahu člověka k přírodě.

Jaké řešení ekologické krize tedy White nabízí? Nejprve musíme odmítnout křesťanské tvrzení o podřízeném postavení přírody člověku, jinak se ekologická krize bude nadále stupňovat. Měli bychom přehodnotit úlohu a moc člověka ve světě, což souvisí se změnou našeho současného náboženského směru.⁹

Přestože se k ekologické etice jako oboru začalo systematicky přistupovat až v 60. letech minulého století, někteří autoři datují její vznik o několik desítek let dříve a spojují ho se vznikem textů, které daly základ některým významným přístupům v ekologické etice. Konkrétně bych jmenoval text Alberta Schweitzera *Nauka úcty k životu*, který je základním kamenem biocentrismu, a text Alda Leopolda *Etika země*, podle jehož obsahu byl ustanoven směr nazývaný se ekocentrismus. Ačkoli texty věnující se vztahu člověka k přírodě byly vydávány už mnohem dříve, poprvé zde vznikají teoretické přístupy zabývající se buď vlastní hodnotou přírody jako celku, nebo vlastní hodnotou konkrétních součástí přírody. Do té doby se o hodnotě přírody mluvilo pouze ve vztahu k jinému subjektu (k člověku nebo Bohu).

V roce 1971 se téma ekologické etiky poprvé řeší v rámci konference na University of Georgia v USA. V tomto období začínají přibývat další přístupy v ekologické etice a probíhají diskuze mezi jejich obhájci. Na počátku nového tisíciletí vývoj nových konceptů v ekologické etice ustává a spíše se rekapituluje a komentují ty dosavadní.¹⁰

⁸ Tamtéž, s. 770–771.

⁹ Tamtéž, s. 775.

¹⁰ BINKA, Bohuslav. *Environmentální etika*. 1. vyd. Brno : Masarykova univerzita, 2008. ISBN 978-80-210-4594-1, s. 74–77.

2 Základní přístupy v ekologické etice

Jak vyplývá z předchozího textu, rozlišujeme přístupy, pomocí nichž nad problémy ekologické etiky diskutujeme. Není přesně stanovený počet jednotlivých přístupů, jejich výčet se spis od spisu liší, ba dokonce některé nalezneme pod různými názvy, což může působit poněkud chaoticky. Vodítkem se mohou stát otázky, které nám pomáhají rozčlenit jednotlivé přístupy podle konkrétního filosofického problému. Asi nejpřehlednější česká kniha zpřístupňující přehled nejdiskutovanějších konceptů a základních problémů ekologické etiky je *Zelená svatozář*¹¹ od Erazima Koháka. Jednotlivé přístupy jsou zde rozděleny podle kritérií, které si můžeme přiblížit otázkami „Kdo nebo co má v biosféře vlastní hodnotu?“ a „Proč vznikla ekologická krize a jak se k ní postavit?“. Na základě prvního kritéria Kohák rozlišuje etiku úcty k životu, etiku zabývající se tématem osvobození zvířat¹², etiku Země, etiku bázně boží, etiku vznešeného lidství a etiku záchranného člunu. Podle druhého kritéria dochází ke dvěma strategiím, jak se postavit k ekologické krizi, a to strategii osobní odpovědnosti, která hledá příčiny ekologické krize v jednání člověka, a strategii poznané nutnosti, která vidí příčinu v soustavě přírody a lidství jako takového. Ke strategii osobní odpovědnosti řadí přístupy hluboké a hlubinné ekologie a ekofeminismus. Strategie poznané nutnosti zahrnuje tři přístupy a to Hypotézu GAIA, sociobiologii a systémovou teorii.

Věnovat se budu pouze přístupům, které se snaží odpovědět na první otázku. V hlavní části práce podrobněji rozeberu etiku úcty k životu, etiku zabývající se tématem osvobození zvířat, etiku Země a etiku záchranného člunu. Nejprve ale pro úplnost stručně zmíním základní myšlenky i zbývajících přístupů. Protože se v nich bude prolínat téma vlastní hodnoty, je potřeba nejdříve vysvětlit, co to vlastní hodnota je a odlišit ji od ostatních hodnot. K tomu nám poslouží následující podkapitola, zabývající se teorií hodnoty v ekologické etice.

¹¹ KOHÁK, Erazim. *Zelená svatozář. Kapitoly z ekologické etiky*. 2. přeprac. vyd. Praha : SLON, 2011. 204 s. ISBN 978-80-85850-86-4.

¹² Kohák tomuto přístupu věnuje zvláštní kapitolu *O lidech a (ostatních) zvířatech*, zatímco zbývajících přístupů zabývajících se hodnotou, soustřeďuje do kapitoly *O lidech a (ostatní) přírodě*.

2.1 Teorie hodnoty v ekologické etice

Hodnotu lze rozebírat obecně, anebo z hlediska různých oborů, jako je ekonomie nebo psychologie. Zde ji zkratkovitě přiblížím pro potřeby této práce, tedy z hlediska ekologické etiky.

Hodnotu můžeme pojímat dvěma různými způsoby. Celkem běžně se pokládá za výsledek hodnocení. Zejména v angličtině je znatelná úzká vazba mezi slovem hodnotit (tedy průběhem hodnocení) a slovem hodnota. Označuje je totiž jedno slovo *value*. V češtině vnímáme u slov *hodnota* a *hodnotit* rozdíl už z lexikálního hlediska. Slovo hodnotit vyjadřuje průběh, hodnota na druhé straně je strnulejšího charakteru. Považujeme-li hodnotu za výsledek hodnocení, sloveso hodnotit pak hodnotě předchází. Ta však nemusí být nutně jeho výsledkem. V případě, že něco hodnotíme, výsledkem může být buď hodnocení, ať už pozitivní či negativní, anebo hodnota, které však přisuzujeme pouze pozitivní charakter.

Může se zdát, že hodnota je nutně výsledkem vztahu, v němž ji hodnotitel přisuzuje hodnocenému. Protože někteří myslitelé přiznávají roli hodnotitele pouze člověku, navozuje tento způsob pojetí hodnoty dojem, že bez člověka není existence hodnoty možná. Navíc mohou různí hodnotitelé oceňovat odlišné vlastnosti hodnoceného, proto, je-li hodnocenému udělena hodnota, může být výsledek značně subjektivní.¹³

Druhým způsobem, jak lze pojímat hodnotu, je, že její existence nezávisí na tom, zda ji hodnotitel uznává nebo ne. Je pro něj cenná sama o sobě, aniž ji bere v potaz. Příkladem může být vdechování kyslíku, jež má pro lidský organismus hodnotu. Naopak rostliny budou spíše „preferovat“ oxid uhličitý, neboť ho prostřednictvím fotosyntézy využijí k výrobě kyslíku. Nezáleží zde na ohodnocení hodnotitelem, kyslík má pro lidi hodnotu, ať už to berou na vědomí či to uznávají nebo ne. Přesto i v tomto případě je hodnota zdůvodňována vztažením k hodnotiteli a ne sama o sobě.¹⁴

Oba popsané způsoby pojetí hodnoty předpokládají nutnost vztahu, aby hodnota mohla vzniknout. Existuje ale ještě jeden způsob, který však nebyl analyticky dokázán.

¹³ SKÝBOVÁ, Marie. *Etika a příroda. Proč brát morální ohledy na přírodu?* 1. vyd. Červený Kostelec : Pavel Mervart, 2011. ISBN 978-80-87378-80-9, s. 60–62.

¹⁴ Tamtéž, s. 62–64.

Ten předpokládá, že jedna z věcí tvořící vztah již hodnotu má nezávisle na druhé věci. Hodnota je v tomto případě spojována s pojmem dobra o sobě, jenž však nelze analyzovat. V tomto smyslu představuje hodnota nejvyšší dobro, kterého bychom si měli cenit a snažit se o něj. Nejde tedy o něco, čemu sami přikládáme hodnotu, ani co potřebujeme, ať už to víme nebo ne. Jde o dobro samé. Aby ale dobro bylo dobrem, musí někomu prospívat a to se druh od druhu liší. U člověka ale máme stále problém rozlišit mezi tím, co mu samo o sobě prospívá, a tím, čeho si cení. Hans Jonas to rozlišuje tak, že pokládá za hodnotu to, co oceňujeme, a proto se o to snažíme, a za dobro to, co je hodnotou samo o sobě, a proto bychom se o to snažit měli i v případě, že to momentálně neoceňujeme.¹⁵

Pomocí pojmu *dobro o sobě* bývá vysvětlována vlastní hodnota, jež zaujímá významné místo v neantropocentricky orientovaných přístupech ekologické etiky. Vlastní hodnota nicméně nestojí na argumentačně pevných základech. Pro jasnější vysvětlení vlastní hodnoty si pomůžeme srovnáním s instrumentální a neinstrumentální hodnotou.

Instrumentální hodnotu přisuzujeme objektu, který je pro nás nějakým způsobem užitečný. Jinými slovy je pro něco dobrý. Bez hodnotitele, který by ocenil jeho vlastnosti, ztrácí hodnotu. Příkladem může být knoflík, který slouží k zapínání oděvu. Knoflík je člověkem oceňován pro svou užitečnost, bez něho ale ztrácí hodnotu. Věc neinstrumentální hodnoty je na druhé straně nezávislá na užitečnosti. Je totiž hodnotná sama o sobě. Může to být socha, která se nám líbí a oceňujeme ji pro její precizní zpracování, nebo architektonická dominanta města, která byla lidmi ustanovena jako symbol města, aniž by byla k něčemu užitečná. A pokud nám dané věci připadají být jen náznakem užitečné, tak jen v tom smyslu, že věci s neinstrumentální hodnotou mohou být dobré pro náš pozitivní prožitek. Na první pohled se může zdát, že neinstrumentální hodnota má hodně společného s vlastní hodnotou. Přesto je ale několik významných znaků, které jsou charakteristické pouze pro vlastní hodnotu. Vlastní hodnotu přisuzujeme živým věcem, neinstrumentální pouze neživým.

¹⁵ Tamtéž, s. 65–68.

K neinstrumentálně hodnotným věcem nemáme žádné morální závazky, ty můžeme mít pouze k objektům, kterým přisuzujeme vlastní hodnotu.¹⁶

Známe tedy základní rozdíly mezi neinstrumentální a vlastní hodnotou. Jak ale dokázat, že věc má vlastní hodnotu, tedy je hodnotná sama o sobě nezávisle na vztahu k hodnotiteli? Pádým argumentem pro existenci vlastní hodnoty nelidského objektu je, že vše živé se snaží zůstat naživu, ať už tak z lidského hlediska činí vědomě či nevědomě. I kořeny stromu, kterému nepřisuzujeme vědomí ani pocity, se „snaží dostat“ ke zdroji vody. Květina se naklání ke slunečním paprskům, neboť je potřebuje k přežití. Pokud by tedy hypoteticky byla zničena planeta Země a zbyl na ní jediný strom, bude stále hodnotný i bez vnějšího hodnotitele, protože vztah mezi hodnotitelem a hodnoceným se odehrává v něm samém. Život je pro něj hodnotný, což dokazuje snahou (v tomto případě nevědomou) si ho zachovat.¹⁷

K teorii hodnoty v ekologické etice se budeme v průběhu práce vracet u konkrétních autorů.

2.2 Etika bázně boží

Etika bázně boží, která je běžně nazývána teocentrickou ekologickou etikou, pokládá za zdroj všech hodnot, ze kterého vše vychází, Boha. Pojem *bůh* je ale poměrně široký a každý si pod ním může představit něco trochu jiného. Je třeba uvést, že v tomto případě nejde o jakéhosi muže v oblacích s nadpřirozenými schopnostmi, který hodnotí, zda se chováme v souladu s různými příkázáními a řídíme se stanovenými pravidly. Středem teocentrické ekologické etiky není žádná nadpřirozená bytost. Bůh je zde myšlen jako zdroj prožitku posvátnosti, která se promítá v řádu přírody a v jejích na sobě závislých mechanismech.¹⁸ V teocentrické ekologické etice stojí lidé po boku přírody, nad níž je Bůh, jako zdroj veškeré hodnoty, a od něhož se posvátnost odvíjí. Bůh je sice skrze posvátnost s přírodou spojen, nicméně příroda sama o sobě vlastní

¹⁶ Tamtéž, s. 72–74.

¹⁷ Tamtéž, s. 81.

¹⁸ KOHÁK, Erazim. *Zelená svatozář. Kapitoly z ekologické etiky*. 2., přeprac. vyd. Praha : SLON, 2011. ISBN 978-80-85850-86-4, s. 68.

hodnotu nemá. Tu získává až ve spojení s posvátnem.¹⁹ Prioritou člověka by měl být život v souladu s posvátnou přírodou, život, který respektuje její řád a mechanismy.²⁰ Z toho také pramení morální povinnost přírodu chránit.

Z nejvýznamnějších myslitelů, jejichž postoj v ekologické etice bychom mohli označit jako teocentrický, vybírám pro stručné přiblížení tohoto přístupu polsko-amerického filosofa Henryka Skolimowského. Skolimowski vidí cestu z ekologické krize ve správném uspořádání našich hodnot. Je potřebné si uvědomit, že jsou tu hodnoty, které je nutné ctít, a jež ovlivňují způsob našeho myšlení a jednání. Měli bychom si pokládat otázky, který způsob našeho jednání je správný a proč bychom měli jednat právě podle něj. Podobné otázky nás zákonitě dovedou k základním hodnotám, na kterých je podle Skolimowského založen celý etický systém. Stanovení základních hodnot je klíčem ke smysluplnému řešení ekologických problémů. Skolimowski rozlišuje tři skupiny hodnot. Hodnotami prvního řádu jsou základní hodnoty, důsledky základních hodnot patří mezi hodnoty druhého řádu a hodnoty třetího řádu jsou obsaženy v konkrétních postupech snažících se uplatnit hodnoty druhého řádu. Teorii objasňuje na praktickém příkladu, kdy organizujeme politickou akci, při které se snažíme apelovat na politiky, aby schválili konkrétní zákony na ochranu životního prostředí. Snaha ovlivnit politiky spadá do hodnot třetího řádu. K oblasti hodnot druhého řádu se dostaneme, když si odpovíme na otázku: Proč je třeba apelovat na politiky, aby dané zákony schválili? Odpovědí je naše vysoké ocenění životního prostředí. A konečně ptáme-li se, proč právě životního prostředí si tak ceníme, dostáváme se k hodnotám prvního řádu, tedy k základním hodnotám.²¹

Základní hodnota by měla přinést dostatečně silný argument, proč má daná etika smysl a proč právě z této etiky vycházíme a jednáme v souladu s ní. Základní hodnotou může být pro každého něco jiného. U biocentricky orientovaných autorů budeme hovořit o úctě k životu, u ekocentriků o stabilitě ekosystémů. Skolimowski považuje

¹⁹ BINKA, Bohuslav. *Environmentální etika*. 1. vyd. Brno : Masarykova univerzita, 2008. ISBN 978-80-210-4594-1, s. 123.

²⁰ KOHÁK, Erazim. *Zelená svatozář. Kapitoly z ekologické etiky*. 2., přeprac. vyd. Praha : SLON, 2011. ISBN 978-80-85850-86-4, s. 68.

²¹ SKOLIMOWSKI, Henryk. *Ekologická etika a posvátnost života*, In KOHÁK, Erazim., KOLÁŘSKÝ, Rudolf., MÍČHAL, Igor. (eds.). *Závod s časem. Texty z morální ekologie*. Praha : Torst pro Ministerstvo životního prostředí, 1996, s. 140.

za základní hodnotu myšlenku posvátnosti života, na čemž svůj přístup k ekologické etice staví. Je to právě posvátnost života, díky které se podle něho snažíme ochraňovat všemožné formy života a přírodu jako celek.²²

2.3 Etika vznešeného lidství

Etika vznešeného lidství je reakcí na první texty etiky úcty k životu, etiky země a etiky bázně boží.²³ Častěji bývá označována jako antropocentrická ekologická etika. Antropocentrismus jako pojem nicméně nemůžeme zaměňovat s etikou vznešeného lidství, neboť ta referuje pouze o jedné jeho části. V následujících odstavcích si vysvětlíme, o jakou část se jedná. Nejprve si ale objasníme samotný pojem antropocentrismus. Antropocentrismus pokládá za jediného nositele všech hodnot člověka, od něhož se odvozuje význam všech ostatních složek živého světa. Ostatní příroda má hodnotu až v momentě, kdy jsou jejím prostřednictvím uspokojovány lidské potřeby a touhy. Bez člověka by postrádala jakoukoliv hodnotu.

Rozdíl mezi antropocentrismem a neantropocentrismem jde vidět na myšlenkovém experimentu posledního člověka, se kterým přišel Richard Routley.²⁴ Představme si situaci, že existuje člověk X a ten je posledním žijícím členem svého druhu na Zemi. Smrtí X celý druh homo sapiens vyhyne. X má poslední možnost zničit nějaký mimolidský objekt Y, aniž by tím ublížil jinému člověku, pro kterého by objekt Y mohl být hodnotný. Je zničení objektu Y špatné? Pokud nám nedělá problém objekt Y zničit, uvažujeme v souladu s jistou formou antropocentrismu. Zdá-li se nám takové jednání špatné, je to považováno za znak neantropocentrismu, poněvadž tím dáváme najevo, že hodnota objektu Y není závislá na soudu člověka.²⁵

Antropocentrismus ze své definice pokládá za zdroj všech hodnot člověka, což může podporovat představu kořistnického přístupu člověka k přírodě, která sama o sobě nemá hodnotu a existuje tu vlastně jen pro lidské potřeby a potěšení. Nezáleží na jejím ničení,

²² Tamtéž, s. 141.

²³ BINKA, Bohuslav. *Environmentální etika*. 1. vyd. Brno : Masarykova univerzita, 2008. ISBN 978-80-210-4594-1, s. 96

²⁴ Občas se setkáme se jménem Richard Sylvan. Příjmení Sylvan si Richard Routley osvojil později ve svém životě.

²⁵ NORTON, Bryan. Environmental Ethics and Weak Anthropocentrism. In *Environmental Ethics*, vol. 6, no. 2, Summer 1984. ISSN 0163-4275, s. 133–134.

pokud bude člověku dávat, co potřebuje. Antropocentrismus tak vykládat lze, může mít ale také naprosto odlišnou podobu, která nám naopak může dát pádné důvody, proč je potřeba přírodu chránit, aniž by byl narušen status člověka jako původce všech hodnot.

Známý antropocentricky orientovaný autor Brian G. Norton pohlíží na celý myšlenkový experiment kriticky a ve svém článku *Environmental Ethics and Weak Anthropocentrism* popisuje rozdíly mezi oběma druhy antropocentrismu a vysvětluje, že situace v myšlenkovém experimentu posledního člověka je tak složitější. Dvojitý výklad pojmu řeší Norton tím, že rozděluje antropocentrismus na silný a slabý. Pro lepší vysvětlení obou pojmů zavádí dvě definice. Pociťovaná preference klade důraz na momentální touhy a potřeby člověka a podle nich se také řídí. Uvážená preference vyjadřuje touhy a potřeby až po pečlivém zvážení. To zahrnuje posouzení, zda jsou v souladu s obecně přijatým světovým názorem, jehož součástí jsou zaprvé obecně přijímané vědecké teorie a metafyzický rámec, který dané teorie vysvětluje, zadruhé soubor racionálně podpořených estetických a morálních ideálů. Pokud ve vztahu k přírodě jednáme pouze na základě pociťovaných preferencí, lze naše jednání označit za silně antropocentrické. Bereme-li v úvahu na základě uvážené preference i obecný světový názor, kterému se snažíme přizpůsobit naše pociťované preference, výsledkem je jednání, které označujeme jako slabě antropocentrické.²⁶

Silný antropocentrismus jedná na základě pociťovaných preferencí bez omezování a využívá přírodu jako pouhý zdroj surovin, ze kterých se tvoří výrobky uspokojující lidské potřeby. Slabý antropocentrismus na druhé straně zvažuje i možnost, že jednání na základě pociťovaných preferencí nemusí být vždy racionální, popř. může být v rozporu s obecným světovým názorem. Okamžité uspokojení potřeb může i někdy vyvolat jisté nevýhody takového jednání do budoucna. Příklady, kdy uspokojujeme své momentální potřeby, přestože z dlouhodobého hlediska nám to škodí, je mnoho. Můžeme uvést jízdu autem, díky které jsou do ovzduší vypouštěny zdraví škodlivé exhaláty. Sice uspokojíme svou momentální potřebu dostat se rychle a pohodlně na požadované místo, z dlouhodobého hlediska si tím ale ničíme vlastní zdraví. Často je také v antropocentricky zaměřené literatuře zmiňován dnešní konzumní způsob života, kdy máme neustále potřebu nakupovat nové věci, které ve skutečnosti ani

²⁶ Tamtéž, s. 134.

nepotřebujeme. Uspokojíme svou momentální potřebu dané věci vlastnit, současně tím ale přispíváme k větší produkci odpadu, čímž škodíme našemu životnímu prostředí. Právě důraz na zájem člověka o jeho zdraví a kvalitní životní prostředí, což je slabému antropocentrismu vlastní, může být pro lidi účinnou motivací, aby v otázce ochrany přírody začali podnikat významnější kroky.

Ekologičtí etikové smýšlející spíše slabě antropocentricky mohou tak obhajovat obecný světový názor, který považuje za ideál lidské chování v harmonii s ostatní přírodou a zdůrazňuje úzký vztah člověka s ostatními druhy. Podobné ideály poskytují stabilní základ pro kritiku bezohledného využívání přírody. Příroda může být považována za učitelku duchovních hodnot, neboť kontakt s ní slouží jako zdroj inspirace pro upravování pocíťovaných preferencí kvůli přetváření dosavadních hodnot.²⁷

Nyní se můžeme vrátit k myšlenkovému experimentu posledního člověka a ukázat si, proč Norton nepovažuje za adekvátní ukazovat na něm rozdíl mezi antropocentrismem a neantropocentrismem. Předpokládáme-li totiž, že poslední člověk X žije v souladu s obecně přijatým ideálem žít v co největší harmonii s přírodou, je pro něj nemyslitelné zničit mimolidský objekt Y. To ale neznamená, že objektu Y připisuje vlastní hodnotu. Stále zde platí obecná definice antropocentrismu, že tu má jen člověk. Nicméně X připisuje hodnotu svým ideálům, které káží objekt Y neničit. Podle Nortona se tedy v tomto myšlenkovém experimentu bez neantropocentrismu obejdeme, aniž bychom tím ohrozili ideál chránit přírodu. Nakonec, jak sám Norton upozorňuje, je slabý antropocentrismus v otázce ochrany přírody mnohem blíže neantropocentrismu než silnému antropocentrismu.²⁸

Na základě předchozích odstavců by mělo být zřejmé, proč bychom neměli zaměňovat pojmy etika vznešeného lidství a antropocentrismus. Etika vznešeného lidství nemá totiž společné preference se silným antropocentrismem, je ale totožná s myšlenkami slabého antropocentrismu. Její zastánci považují za důležité chránit přírodu, uvažují v širším horizontu a je v jejich zájmu zachovat zdravé životní prostředí pro další generace.

²⁷ Tamtéž, s. 135.

²⁸ Tamtéž, s. 136.

V následující kapitole se dostáváme k hlavní části této práce, začínající rozebráním biocentrického pojetí ekologické etiky.

3 Úcta k životu

Úcta k životu je pojem pocházející od filosofa, doktora a hudebníka Alberta Schweitzera, který ho systematicky rozebral a dal tak základ nejstaršímu přístupu v ekologické etice, biocentrismu. Vlastní hodnota se v biocentrismu vztahuje na vše, co je obdařeno životem. Přístup úcty k životu si nejprve přiblížíme v díle Alberta Schweitzera a poté si ho odborněji vyložíme na základě článku *The Ethics of Respect for Nature* Paula Taylora.

3.1 Etika úcty k životu Alberta Schweitzera

3.1.1 Vůle k životu

Pokud bychom měli v duchu Alberta Schweitzera jmenovat jednu věc, kterou mají všichni tvorové na Zemi společnou, jednalo by se o přirozenou snahu zachovat si svůj život. Schweitzer přichází s myšlenkou, která je podle jeho názoru vlastní každému z nás:

„jsem život, který chce žít uprostřed života, jenž chce žít. Tajuplnost mé vůle k životu je v tom, že pociťuji nutkání chovat se s účastí ke každé vůli k životu, která existuje vedle mé. Podstata dobra jest: udržet život, podporovat život, dovést život k jeho výšinám.

Podstata zla jest: ničit život, škodit životu, bránit životu ve vývoji.“²⁹

Vůle k životu u Alberta Schweitzera je tedy zajímavá tím, že při ní nehledíme jen na náš vlastní život, ale vnímáme i životy kolem nás, které obsahují podobnou vůli k životu, jakou máme my. Pro eticky správné jednání je proto potřeba, abychom se snažili podporovat život náš stejně jako životy ostatních.

Vůle k životu nás provází už od narození, kdy existenci života a světa přijímáme tak, jak se nám jeví. Jakmile však začneme přemýšlet, přichází první otázky zabývající se smyslem života a důvodem naší existence na Zemi. Odpovědi na ně vstupují do konfrontace s vůlí k životu. Obvykle si stanovujeme cíle, za nimiž se usilovně ženeme s vidinou úspěchu, spokojenosti či jiného vrcholu blaženosti. Je lidskou

²⁹ SCHWEITZER, Albert. *Nauka úcty k životu*. 1. vyd. Přeložila Věra Kovaříčková. Praha : Suprahon, 1974, s. 41.

zvláštností, že s dosažením onoho vrcholu se znovu probouzí strast. Nakonec se tak podle Schweitzera zdá, že největší slastí je očekávání slasti. Neklid, bolest, zklamání, to vše svým pesimistickým založením naráží na vůli k životu, která nás pobízí k činnosti. Můžeme si připadat jako zbyteční, proplovající životem beze smyslu, a přesto všichni, za předpokladu duševního zdraví, odmítáme sebevraždu. Proč tomu tak je? Podle Schweitzera v nás totiž sebevražda vzbuzuje instinktivní odpor, který úspěšně vzdoruje všemu pesimismu. Vůle k životu je silnější, neboť nás charakterizuje a probouzí v nás spontánní úctu k životu.³⁰

3.1.2 Úcta k životu

Podstata etiky úcty k životu spočívá v maximální snaze o podpoření a udržení života, což Schweitzer považuje za naši základní odpovědnost. Smýšlení etiky úcty k životu popírá jakékoli poškozování života. Vždy bychom se měli snažit jednat humánně, pokud to konkrétní situace alespoň trochu umožňuje. Jediné poškození života, které etika úcty k životu nenazývá přímo zlem, je to, které je nám dáno osudem. Schweitzer už ale nevysvětluje, o jaký konkrétní osud by mělo jít, aby i přes poškození života nebyl daný člověk etikou úcty k životu považován za špatného. Každé, ba i nutné poškození života nás proviňuje. V tom mluví etika úcty k životu jasně. Musíme být ale hned špatní, když se podvolíme nutnosti škodit životu? Schweitzer nechává na nás, abychom sami určili hranici, kdy je možné zůstat etickými a kdy už to možné není.³¹ Je třeba zdůraznit, že si nemůžeme libovolně vybírat, zda poškodíme život nebo ne. Schweitzer předpokládá, že by v našem rozhodování mělo být vždy kritérium nejlepšího možného etického řešení podle našeho nejlepšího vědomí a svědomí.

Jak ale poznáme, že už není možné zůstat etickými a je nutné poškodit život? Půjdeme-li do lesa s dobrým úmyslem nakrmit tamní zvěř ani si neuvědomujeme, kolik hmyzu cestou zašlápneme. S tím těžko něco uděláme. Jak jsme si říkali už na začátku této práce, život každého tvora, člověka nevyjímaje, zanechává následky pro okolní prostředí – pozitivní i negativní. Představme si ale naprosto odlišnou situaci, kdy

³⁰ SCHWEITZER, Albert. Optimismus zdůvodněný vůlí k životu. In SCHWEITZER, Albert. *Albert Schweitzer – zastánce kritického myšlení a úcty k životu*. 1. vyd. Praha : Vyšehrad, 1989, s. 277–278.

³¹ SCHWEITZER, Albert. *Nauka úcty k životu*. 1. vyd. Přeložila Věra Kovaříčková. Praha : Suprahon, 1974, s. 45.

před námi stojí člověk, kterého jsme právě viděli zabít dvě nevinné osoby, chystá se zabít další a my jediná máme zbraň a můžeme tomu zabránit tím, že mu vezmeme život. Dle etiky úcty k životu bychom se provinili, poněvadž bychom úmyslně připravili někoho o život. Možná se ale jedná právě o jeden z příkladů, na který by se mohla vztahovat Schweitzerova výjimka v podobě poškození života, které je dáno osudem. Buď zabijeme vraha a proviníme se, nebo necháme vraha zabít neozbrojené nevinné lidi, čímž se také proviníme. V tomto konkrétním případě, kdy se jedná o špatného člověka se snahou zabít nevinné lidi, se mi však zdá evidentní, že v případě nečinnosti bude míra našeho provinění podstatně větší.

Těžko soudit, zda je to síla nebo slabina etiky úcty k životu, že nechává na každém, aby rozhodnul o nejlepším možném východisku tak, aby přineslo co nejméně utrpení. Schweitzer to zřejmě považuje za silnou stránku, neboť poukazuje na důsledek pozitivního rozvoje sociálního a politického smýšlení. Etice úcty k životu by se nicméně dal vytknout fakt, že každý můžeme mít onu hranici, která přinese minimum utrpení, někde jinde.

3.1.3 Pospolitost a rovnost mezi lidmi

Rozšíření pospolitosti a vzájemné pomoci v lidské společnosti je dle Schweitzera zásadním předpokladem, aby se etika vyvíjela správným směrem. Vzájemná pomoc by měla být univerzální, což znamená, že ohledy by se měly brát na všechny lidské bytosti, se kterými přijdeme do styku. Někteří by totiž svou pomoc mohli uplatňovat pouze ke členům své rodiny, což Schweitzer ani zdaleka nepovažuje za dostatečné. Vychází zde z jednoho ze základních principů etiky Ježíše a apoštola Pavla, jímž je morální povinnost člověka ke každé lidské bytosti.³²

I významní myslitelé minulosti však tento princip etiky ne vždy praktikovali. Schweitzer zmiňuje Platóna a Aristotela, kteří uznávali pouze svobodné řecké občany. O lidi nižších společenských tříd se nebylo třeba dle jejich názoru zabývat. Teprve až s příchodem stoiků a epikurejců se předmětem zájmu stává člověk jako takový a rovnost mezi lidmi. Albert Schweitzer nicméně podotýká, že se lidstvo stále nenachází v bodě,

³² SCHWEITZER, Albert. *Nauka úcty k životu*. 1. vyd. Přeložila Věra Kovaříčková. Praha : Suprahon, 1974, s. 11–13.

kdy by platila rovnost mezi lidmi. Stále je zde znatelná propast, kterou mimo jiné vytváří rozdílné rasy, národnosti či náboženství.³³ Jeho slova jsou aktuální i na počátku 21. století. Přestože se ona propast mezi lidmi může zdát v průběhu let stále menší a v některých oblastech a u některých jedinců je již téměř neznatelná, v krizových situacích se ukazuje, že některé rozdíly mezi lidmi mohou společnost rozdělovat i dnes a to možná více než kdy jindy.

Samozřejmostí pro etiku je kromě snahy o pospolitost, lásku a vlídnost k ostatním i spoluúčast nejen na radostných momentech života, ale i na těch bolestivých. Stejně tak je důležitá schopnost odpouštět. Všechny tyto atributy podstatné pro etiku jsou charakteristické i pro úctu k životu.³⁴

Schweitzer zdůrazňuje, že ke konání dobra je nezbytná naše aktivní pomoc. To, že máme s ostatními soucit, a přitom nic neděláme, nikomu nepomůže. Dobrý člověk chrání veškerý život a neškodí, pokud to není nezbytně nutné. Není podstatné, zda si druhý naši pomoc zaslouží nebo zda naším přispěním zachráníme svět. Podstatné je, že se snažíme konat dobro. Každá, byť jen nepatrná část dobra se počítá.³⁵

Při svých úvahách o obětavosti dochází k zásadní myšlence svého textu, že bychom svou pomoc neměli vztahovat jen na druhé lidi, ale mělo by pro nás být přirozené pomáhat všem živým tvorům. Právě ti s námi totiž sdílejí společnou snahu udržet si život a stejně jako my se bojí smrti.³⁶

3.1.4 Úcta k životu mimolidských tvorů

Jak vyplývá z výše uvedeného textu, etika nemůže dostát požadavku pomáhat všem. Někteří tvorové by zemřeli, kdybychom kvůli nim neobětovali jiné. Schweitzer to ukazuje na příkladu ptáka, kterého krmíme, aby přežil. Abychom zachovali jeho život, tak aniž bychom se nad tím hlouběji zamýšleli, automaticky připravujeme o život další

³³ Tamtéž, s. 14–15.

³⁴ Tamtéž, s. 58.

³⁵ KOHÁK, Erazim. *Zelená svatozář. Kapitoly z ekologické etiky*. 2. rozšíř. vyd. Praha : SLON. 2011. ISBN 978-80-85850-86-4, s. 88.

³⁶ SCHWEITZER, Albert. *Nauka úcty k životu*. 1. vyd. Přeložila Věra Kovaříčková. Praha : Suprahon, 1974, s. 33.

tvory. Například žížaly, kterými ho krmíme.³⁷ Tím vzniká dilema, kdy se musíme rozhodnout, koho usmrtit a koho nechat žít, čímž se znovu vracíme k úskalí nevytyčených hranic, které jsou ve Schweitzerově etice tak časté. Nemluvě o míře provinění, která s rozhodnutím souvisí.

Protože v etice úcty k životu má vlastní hodnotu jakákoliv forma života, je třeba brát ohledy i na rostlinnou říši. Zde také platí, že škodit životu můžeme jen tam, kde je to nevyhnutelné či prospěšné pro jiný život.

„Venkovan, který na louce pokosil tisíce květů jako krmivo pro krávy, se má střežit, aby cestou domů bezmyšlenkovitě neušklubl nějaký kvítek u cesty, neboť tím se zpronevěřuje životu, jelikož k tomu není nucen nezbytností.“³⁸

Schweitzer je tedy poměrně radikální tím, že se ohlíží na vše živé včetně nejnižších projevů života zahrnujících třeba hmyz a rostliny. Bývá proto mnohdy označován za příliš sentimentálního. Podobné názory však ve své etice úcty k životu předvídá, a proto předem dodává, že eticky smýšlející člověk nepřikládá podobným nařčením a posměškům přílišný význam. Argumentuje, že dříve bylo černošské obyvatelstvo také považováno za rozumově nedostatečnou skupinu, na hony vzdálenou privilegovaným bělochům. Dnes se nám podobné názory zdají směšné. Stejně tak tomu bude podle něho v budoucnu v případě bezohlednosti k nižším formám života poté, co si uvědomíme, že bezhlavě poškozovat život je eticky nepřijatelné.³⁹ Schweitzer sice argumentuje touto částečně podobnou situací v lidské společnosti, nicméně pochybuji, že se jedná o dostatečně analogický příklad, aby přesvědčil všechny jeho názorové odpůrce. Navíc když dokazatelnost, na kterou se v dnešním světě klade velký důraz, je v případě významnosti ohledu na nižší tvory podstatně nižší než u inteligence mezi rasami lidí.

Schweitzer dále poukazuje na rozdíl mezi nevyhnutelnou nutností, kdy někdo zemře a někdo bude žít, a problémem odlišného charakteru, jakým jsou nesmyslné tradice typu býčích zápasů, při kterých jde pouze o pobavení na úkor života živých tvorů.

³⁷ Tamtéž, s. 34.

³⁸ SCHWEITZER, Albert. Etika úcty k životu. In KOHÁK, Erazim., KOLÁŘSKÝ, Rudolf., MÍCHAL, Igor. (eds.). *Závod s časem – texty z morální ekologie*. Praha : Torst pro Ministerstvo životního prostředí, 1996, s. 27.

³⁹ Tamtéž, s. 23.

Prohlašuje, že proti těmto nelidským zvyklostem bychom měli neustále bojovat, aby bylo jednou jakékoliv zabíjení pro pobavení považováno za hanbu společnosti.⁴⁰ Tuto Schweitzerovu myšlenku můžeme rovněž aplikovat na člověka, neboť i on se řadí mezi živé tvory. O podobnou neúctu k životu s cílem pobavit ostatní se jednalo také v případě pořádání gladiátorských zápasů.

Zvířata ale nejsou využívána pouze k pobavení. Stala se bezbranným prostředkem zneužívání kvůli lidským přáním a potřebám. Schweitzer se v této souvislosti zabírá mimo jiné otázkou jejich využívání k lékařským účelům. Zdůrazňuje, že nás nemá uklidnit, že jejich oběti přispívají k nalezení léků pro lidi. U každého zvířete je nutné posoudit, zda je jeho oběť nutná a vždy je třeba zmírnit jeho bolest, jak jen to je možné. Bohužel praxe bývá často jiná.⁴¹

Aby byla etika celistvá, je nezbytné, aby brala v úvahu náš vztah k ostatním tvorům.⁴² Etika úcty k životu pokládá nižší život za stejně hodnotný jako vyšší. Obecně totiž život rozdělujeme na méně či více hodnotný podle toho, jak blízko má k člověku. Toto kritérium se ale člověk od člověka liší. Do skupiny tvorů, kteří jsou člověku vzdálenější, můžeme dle Schweitzera zařadit například hmyz, jehož některé druhy nemají dle mnohých žádnou hodnotu.⁴³ Nemusí jít pouze o hledisko odlišnosti od člověka. Lidé kupříkladu také hodnotí, jestli je daný druh užitečný nebo významný pro své okolí. Pokud ano, je mu přisuzována instrumentální hodnota.

Schweitzer má ale za to, že podobná kritéria jsou zcestná, neboť nemůžeme vědět, jak důležitý je daný druh z pohledu života na Zemi jako celku nebo jaký má význam sám o sobě. A pokud je člověk etický, nezáleží mu na tom, zda je některý živočich podle lidského měřítka na nižší nebo vyšší úrovni. Život je sám o sobě posvátný a etický člověk mezi jednotlivými životy rozlišuje pouze v případě nutnosti, kdy je okolnostmi přinucen rozhodnout se, který život obětovat pro záchranu druhého. Činí tak

⁴⁰ SCHWEITZER, Albert. *Nauka úcty k životu*. 1. vyd. Přeložila Věra Kovaříčková. Praha : Suprahon, 1974, s. 35.

⁴¹ SCHWEITZER, Albert. Etika úcty k životu. In KOHÁK, Erazim., KOLÁŘSKÝ, Rudolf., MÍCHAL, Igor. (eds.). *Závod s časem – texty z morální ekologie*. Praha : Torst pro Ministerstvo životního prostředí, 1996, s. 27.

⁴² SCHWEITZER, Albert. *Nauka úcty k životu*. 1. vyd. Přeložila Věra Kovaříčková. Praha : Suprahon, 1974, s. 35.

⁴³ Tamtéž, s. 63.

s plnou odpovědností i vědomím, že v některých případech hrají zásadní roli větší sympatie k jednomu z nich. Podstatné ale je, že v souladu s etikou úcty k životu není možné poškozovat život bezmyšlenkovitě, ale pouze v případě nutnosti.⁴⁴

3.2 Respekt k přírodě Paula Taylora

Americký filosof Paul W. Taylor navazuje na hlavní myšlenky etiky úcty k životu Alberta Schweitzera. Na rozdíl od něho se ale snaží vyvarovat vyjádřením odkazujícím k citům. Preferuje analytický přístup výkladu biocentrické koncepce, který bývá připodobňován stylu Immanuela Kanta. Proto je také jeho text akademickou obcí přijímán s větším respektem, než je tomu u Schweitzerových textů.

Biocentrická koncepce respektu k přírodě Paula W. Taylora pojímá ekologickou etiku jako vztah člověka k ostatní přírodě, přesněji k ekosystémům, které zahrnují zvířata a rostliny, jejichž život není závislý na člověku. V popředí Taylorova zájmu nejsou tedy domestikovaná zvířata a člověkem vypěstované a udržované rostliny. Taylorův přístup je svým způsobem obdobný běžné deontologické etice s tím rozdílem, že se zde nezabývá mezilidskými vztahy, ale vztahem člověka k ostatní přírodě.⁴⁵

3.2.1 Vnitřní hodnota a vlastní dobro organismu

K racionální obhajobě biocentrického přístupu užívá Taylor pojem *dobro organismu*, kterým se snaží obhájit existenci *vnitřní hodnoty*⁴⁶.

Pokud o subjektu prohlásíme, že má vlastní dobro, znamená to, že jeho existence není závislá na vztahu k nějakému jinému subjektu. Vše, co napomáhá zachovat nebo zlepšit fyzickou či duševní pohodu subjektu, jeho vlastnímu dobru prospívá. Naopak vše, co má na fyzický či duševní stav subjektu negativní vliv, je pro jeho vlastní dobro špatné. Subjekt může svému vlastnímu dobru sám aktivně prospět, nebo ho naopak poškodit. Vlastní dobro má podle Taylora každý jednotlivý organismus, ale i celé druhy

⁴⁴ Tamtéž, s. 63–64.

⁴⁵ KOLÁŘSKÝ, Rudolf. Biocentrická koncepce etiky životního prostředí Paula W. Taylora. In: HÁLA, Vlastimil., KOLÁŘSKÝ, Rudolf., PALOVIČOVÁ, Zuzana., SMREKOVÁ, Dagmar., *Etika a jej tradícia*. 1. vyd. Bratislava: Fox&Col, 2006, ISBN 80-969514-2-4, s. 158.

⁴⁶ Taylorův pojem *vnitřní hodnota* (v angličtině *inherent worth*) je zde myšlen ve stejném smyslu jako *vlastní hodnota* (v angličtině *intrinsic value*).

organismů. Z biologického hlediska je pro organismus dobré vše, co mu napomáhá se zdravě vyvíjet a obecně prospívá jeho životu. Mohou to být třeba schopnosti, které organismu pomohou přizpůsobit se svému prostředí.⁴⁷ Člověk například využije svou vysokou inteligenci k výrobě nástrojů a strojů, ulehčujících dosažení jeho cílů. Migrující ptáci zase používají zvýšené schopnosti orientace v prostředí, což jim může před zimním obdobím pomoci k včasnému přesídlení do teplejších krajů.

Pro celý druh organismů je prospěšné zachovat svou existenci napříč generacemi a to nejlépe v přiměřeném počtu jednotlivců vzhledem k možnostem obývaného prostředí. V případě vlastního dobra organismu nezáleží na tom, zda organismus jeví zájem či si vůbec uvědomuje, co je pro jeho vlastní dobro prospěšné. Můžeme jednat v souladu s jeho dobrem nebo naopak proti němu, aniž by si byl této skutečnosti vědom.⁴⁸ Tato charakteristika Taylorovi umožňuje přiznat vlastní dobro i nevědomým a necítícím organismům, mezi které obvykle řadíme rostliny či stromy.

Podle Taylora by všechny organismy, které jsou „v zájmu svého dobrého bytí“, měly být předmětem našeho morálního zájmu. To, že jsou v zájmu svého dobrého bytí, znamená, že využívají své biologické struktury neboli zděděné schopnosti k vlastnímu prospívání. Taylor to odlišuje od pouhého chtění, při kterém se o něco vědomě snažíme, přestože nám to nemusí nutně prospívat. Dobro organismu lze podle Taylora odhadnout na základě biologických znalostí o daném druhu.⁴⁹

Taylor se domnívá, že existence vlastního dobra organismu zároveň nedokazuje i jeho vnitřní hodnotu. Tu může mít pouze za předpokladu, že mu ji přiznáme. Abychom mohli výrok, že každý organismus má vnitřní hodnotu, přijmout, museli bychom odkázat na to, že pouze tento způsob nazírání na vše živé je v souladu s přijatým systémem víry – biocentrickým přístupem k přírodě, který by akceptovala každá plně racionální, autonomní a osvícená bytost. Podle Taylora tomu tak je.⁵⁰

⁴⁷ TAYLOR, Paul. The Ethics of Respect for Nature. In SCHMITZ, David., WILLOTT, Elizabeth (eds.). *Environmental Ethics. What Really Matters. What Really Works*. New York and Oxford: Oxford University Press, 2002. ISBN 0-19-513909-7, s. 84.

⁴⁸ Tamtéž.

⁴⁹ SKÝBOVÁ, Marie. *Etika a příroda. Proč brát morální ohledy na přírodu?* 1. vyd. Červený Kostelec : Pavel Mervart, 2011. ISBN 978-80-87378-80-9, s. 106–107.

⁵⁰ Tamtéž, s. 109–110.

3.2.2 Biocentrický pohled na přírodu

Biocentrismus sestává podle Taylora ze tří základních tvrzení, z jejichž podstaty vyplývá čtvrté a nejvýznamnější tvrzení. Momentálně si přiblížíme první tři teze, čtvrté bude kvůli jejímu významu věnována zvláštní podkapitola.

První biocentrické tvrzení praví, že člověk je členem společenství života na Zemi, pro nějž platí stejné podmínky jako pro všechny mimolidské členy biotického společenství.⁵¹ Podstatou tohoto tvrzení je poukázat na společné vnitřní znaky lidí s ostatními organismy, jakož i na společnou závislost na životním prostředí. Odlišnostmi mezi lidmi a ostatními organismy se první biocentrické tvrzení nezabývá.⁵²

Taylor jako zastávce biocentrického přístupu k přírodě nepopírá jisté rozdíly mezi lidmi a ostatními druhy biotického společenství, pokládá ale za důležité, abychom si uvědomili, že jsme jen jedním z mnoha druhů, kteří s námi společný vztah k Zemi sdílí. Jsme jen střípkem v evolučním procesu mnoha organismů a společně s nimi čelíme podobným výzvám, které před nás prostředí, v němž žijeme, klade. Všichni jsme ovlivňováni genetikou či pravidly přírodního výběru. Abychom přežili, musíme se přizpůsobit našemu životnímu prostředí. Stejně jako lidé potřebuje i každé zvíře a každá rostlina své vlastní dobro, aby mohli prospívat. V porovnání s veškerou přírodou na Zemi jsou lidé poměrně novým prvkem. Taylor náš krátký pobyt na planetě znázorňuje v příkladu hřiště, které je dlouhé 300 stop. Nejstarší řasy zaujímají rozlohu celého hřiště, tři čtvrtiny s nimi sdílí žraloci v oceánech nebo pavouci, plazi se objevují zhruba ve středu hřiště a savci se připojí v poslední třetině. Hominidům náleží jen poslední 2 stopy z celkových 300 a druhu *homo sapiens* posledních 6 palců. Už jen díky této skutečnosti bychom sami sebe neměli pokládat za privilegované bytosti. Neustálá snaha označovat nás za zvláště postavené vyznívá ještě trapněji, když si uvědomíme, že lidé jsou závislí na dobrém stavu a zdraví mnoha rostlin a živočichů, zatímco dobrý stav a zdraví většiny z nich není závislý na nás. Z hlediska fungování mechanismů na Zemi by nebylo nic divného, kdyby náš druh brzy zanikl. Případné zmizení člověka

⁵¹ TAYLOR, Paul. The Ethics of Respect for Nature. In SCHMITZ, David., WILLOTT, Elizabeth (eds.). *Environmental Ethics. What Really Matters. What Really Works*. New York and Oxford: Oxford University Press, 2002. ISBN 0-19-513909-7, s. 86.

⁵² KOLÁŘSKÝ, Rudolf. Biocentrická koncepcie etiky životního prostředí Paula W. Taylora. In: HÁLA, Vlastimil., KOLÁŘSKÝ, Rudolf., PALOVIČOVÁ, Zuzana., SMREKOVÁ, Dagmar., *Etika a jej tradícia*. 1. vyd. Bratislava: Fox&Col, 2006, ISBN 80-969514-2-4, s. 160.

z povrchu zemského by pro většinu volně žijících rostlin a živočichů nemělo škodlivý dopad, ba naopak mnohým z nich by se dařilo lépe, poněvadž by nebylo devastováno jejich životní prostředí.⁵³ Je obecně známé, že s rozmachem činnosti člověka vymírá mnohonásobně větší počet druhů zvířat a rostlin, než tomu bylo dříve. Jednou z nejvýznamnějších příčin je neustále rostoucí úbytek jejich přirozeného prostředí, které si člověk přetváří podle svých vlastních představ.

Podle druhého tvrzení biocentrismu jsou přírodní ekosystémy Země a jejich součásti množstvím vzájemně propojených prvků s pevnou biologickou závislostí každého organismu na ostatních organismech.⁵⁴ Organismy, objekty a události jsou jakýmsi jednotným komplexem tvořícím celý přirozený řád zemské biosféry. V přírodě existují relativně stabilní struktury jako potravní řetězce, které fungují na principu predátor-kořist, řada rostlin v lese je samoregulačních, přirozená obnova organismů zachovává rovnováhu celku. Tato rovnováha by neměla být narušována, neboť na ní závisí blaho všech volně žijících živočichů, rostlin, ale i člověka.⁵⁵ Taylorovo druhé biocentrické tvrzení bychom mohli označit za současně ekocentrické. Stejně jako Taylor, tak i ekocentricky orientovaný Aldo Leopold totiž hovoří o jednotném komplexu vzájemně propojených přírodních složek a potřeby rovnováhy biotických společenství. Zatímco však Leopold vnímá myšlenku o stabilitě ekosystémů za zásadní, zdá se, že pro Taylora má význam jen do té míry, do jaké je v sázce kvalita života jednotlivých organismů v ekosystému.

Podstatou třetího biocentrického tvrzení je, že každý jednotlivý organismus bychom měli pokládat za teleologický střed života usilující o své vlastní dobro svým vlastním způsobem.⁵⁶ Třetí biocentrické tvrzení je názornou ukázkou toho, že život má v biocentrických přístupech nejvyšší hodnotu. V podstatě totéž vyjadřuje Schweitzerův výrok „každý život chce žít“. V obou případech zde máme organismus obdařený životem, jenž všemi možnými prostředky, které mu umožňuje jeho fyzická schránka,

⁵³ TAYLOR, Paul. The Ethics of Respect for Nature. In SCHMITZ, David., WILLOTT, Elizabeth (eds.). *Environmental Ethics. What Really Matters. What Really Works*. New York and Oxford: Oxford University Press, 2002. ISBN 0-19-513909-7, s. 87–88.

⁵⁴ Tamtéž, s. 86.

⁵⁵ Tamtéž, s. 88.

⁵⁶ Tamtéž, s. 87.

projevuje snahu si svůj život zachovat a to nejlépe způsobem, aby celé jeho bytí prospívalo. Prospívání a blaho je totiž známkou utužování života a zvyšuje šance na jeho prodloužení.

Podoba vlastního dobra se u každého organismu liší. Nemůžeme však organismy označovat za více či méně hodnotné, neboť se jejich vlastní dobra nedají navzájem změřit.⁵⁷ Měli bychom se snažit rozvíjet předpoklady k tomu, abychom my i ostatní tvorové měli co možná největší šanci své vlastní dobro uskutečňovat.⁵⁸ Abychom mohli lépe určit, co je pro organismus dobré nebo špatné, nápomocí se může stát představa sebe samého na místě daného organismu. U této představy je nutná naprostá nestrannost a odhlédnutí od všech našich subjektivních pocitů, sympatií a antipatií, které by mohly objektivní pohled na dobro organismu narušit. Stejně tak by nás neměla zajímat instrumentální hodnota organismu, ale pouze jeho vlastní dobro. Podobnou představu můžeme poté vztáhnout na všechny živé tvory, což nám pomůže přiznat jim stejnou hodnotu, jakou přisuzujeme sobě.⁵⁹ Taylorovi zde vlastně nejde o nic jiného než o používání schopnosti empatie, která se může stát prostředkem k pochopení organismů. Vcítěním se do druhého můžeme lépe pochopit, jak vnímá svět a proč jedná zrovna tak, jak jedná. Všeobecně bude asi náročnější používat empatii u druhů nám vzdáleným, proto je potřeba mít o zkoumaném druhu příslušné znalosti.

Přestože objevování způsobu fungování mimolidského světa není zdaleka u konce, v poslední době je znát obrovský posun kupředu. Život, chování či reakce některých druhů živočichů a rostlin už nám nejsou zcela cizí. S rostoucí znalostí si čím dál více uvědomujeme rozmanitost jednotlivých druhů stejně jako jedinečné „osobnosti“ příslušníků jednoho druhu.⁶⁰ Jedná se o důležitý myšlenkový vývoj člověka, neboť pochopení rozmanitosti je klíčem k pochopení nejen mimolidských organismů, ale i lidí.

⁵⁷ BINKA, Bohuslav. *Environmentální etika*. 1. vyd. Brno : Masarykova univerzita, 2008. ISBN 978-80-210-4594-1, s. 91.

⁵⁸ TAYLOR, Paul. The Ethics of Respect for Nature. In SCHMITZ, David., WILLOTT, Elizabeth (eds.). *Environmental Ethics. What Really Matters. What Really Works*. New York and Oxford: Oxford University Press, 2002. ISBN 0-19-513909-7, s. 94.

⁵⁹ KOLÁŘSKÝ, Rudolf. Biocentrická koncepce etiky životního prostředí Paula W. Taylora. In: HÁLA, Vlastimil., KOLÁŘSKÝ, Rudolf., PALOVIČOVÁ, Zuzana., SMREKOVÁ, Dagmar., *Etika a jej tradícia*. 1. vyd. Bratislava: Fox&Col, 2006, ISBN 80-969514-2-4, s. 160–161.

⁶⁰ TAYLOR, Paul. The Ethics of Respect for Nature. In SCHMITZ, David., WILLOTT, Elizabeth (eds.). *Environmental Ethics. What Really Matters. What Really Works*. New York and Oxford: Oxford University Press, 2002. ISBN 0-19-513909-7, s. 89.

Na naší planetě žije velké množství rozdílných druhů zvířat, které se od sebe odlišují stavbou těla i způsoby chování. Ačkoliv nacházíme společné vzorce chování v rámci jednoho druhu, měli bychom si častěji připomínat, že i členové jednoho druhu se mezi sebou liší a nezdědka mohou narušovat obecné povědomí o vlastnostech druhu jako celku. Určování vlastností a stylu chování jednoho druhu, rasy či skupiny může být dobrým vodítkem k pochopení daného druhu, rasy či skupiny, nikdy by se ale nemělo stát nekriticky přijímanou obecně platnou zásadou. U rostlin sice nehovoříme o chování či jednání, fyzická rozmanitost u nich ale také platí.

3.2.3 Argumenty proti lidské nadřazenosti

Tvrzení, že lidé jsou ze své podstaty lepší než ostatní druhy, je neopodstatněné a ve světle předchozích třech tezí je považované za iracionální zaujatost v náš vlastní prospěch.⁶¹ Toto čtvrté a nejdůležitější Taylorovo tvrzení tvořící biocentrický přístup k přírodě logicky vyplývá z předchozích třech tvrzení. Zkoumá totiž koncept lidské nadřazenosti a na základě logických argumentů ho popírá.

Už obecné rozdělení na lidi, zvířata a rostliny pokládám za poměrně zjednodušující. Lidé mezi zvířata z biologického hlediska patří, neustále ale hledají přesvědčivý argument, proč se zařadit na vyšší pozici. Taylor ty nejdiskutovanější argumenty podrobuje kritice. Rozdělení na zvířata a rostliny je smysluplné, tenká hranice zde ale také existuje. Příkladem necht' je nám mořská sasanka.

Proč si někteří myslí, že lidé mají vyšší postavení v biotické komunitě? Sice nám byly dány do vínku schopnosti, které ostatní tvorové nemají, zase nám však chybí schopnosti, kterými se mohou pyšnit jiné druhy. Taylor například uvádí rychlost geparda, zrak orla či hbitost opice. Mnoho lidí by jistě namítlo, že tyto schopnosti mají menší význam než některé typicky lidské schopnosti jako racionální myšlení, estetická tvořivost, morální svoboda či schopnost sebeurčení. Taylor však upozorňuje, že všechny zmíněné schopnosti jsou cenné pro člověka, neboť jsou důležité pro zachování naší kultury a civilizace. Měříme tedy význam těchto vlastností pouze ze svého vlastního hlediska, tedy z hlediska vlastního dobra, díky čemuž je náš závěr o vlastní nadřazenosti vyvozen ze špatně sestavených předpokladů. Kritika předpokladů vychází z uvědomění,

⁶¹ Tamtéž, s. 87.

že pro dobro různých druhů jsou důležité různé vlastnosti.⁶² Pro již zmíněného orla by tedy byl podstatně důležitější zrak než estetická tvořivost. Mohl by být orel nadřazen člověku, poněvadž vidí lépe než člověk? Asi by se nám to nelíbilo, ale na základě logiky lidí považujících racionalitu za známku nadřazenosti by to smysl dávalo.

Mezi další námitky, proč nadřazovat člověka nad mimolidské tvory, patří přesvědčení, že lidé vynikají v morálce. K morálnímu myšlení je potřeba svobodná vůle, odpovědnost, uvažování, úsudek a praktické odůvodnění. Taylor je ale názoru, že morálka může být posuzována pouze mezi tvory, kteří splňují všechny předpoklady pro morální myšlení. Pro bytosti, kterým některý z předpokladů chybí, nemůžou morální pravidla platit.⁶³ I zde tedy Taylor vyvrací, proč by se lidé neměli pokládat za nadřazenější, tentokrát kvůli vyšším morálním schopnostem. Jeho argument je dostačující, proto už se nemusí dále zabývat tím, zda bychom mohli zpochybnit názor, že lidé vynikají v morálce. Přesto bych se u tohoto prohlášení na chvíli zastavil, neboť v nás může evokovat dojem, že když se ostatní zvířata na takové morální úrovni neprojeví, tak toho nejsou ani schopna. Rozpoznat dobré od špatného mohou na základě své přirozenosti v případě některých morálních fenoménů lidé, ale i některé druhy ostatních zvířat.

Příkladem nám může být pozorované stádo slonů, ve kterém jedna slonice v důsledku předchozích zranění špatně chodila. Zbytek stáda ji mohl nechat na pospas svému osudu, místo toho však přizpůsobil chůzi jejímu pomalejšímu tempu. Sloni se při pochodování vždy zastavili a ohlíželi se, jak je na tom zmrzačená členka jejich stáda. Je třeba dodat, že přestože z tohoto chování neměli sloni žádné benefity, činili tak celé roky. Zdá se, že tak jednali čistě na základě empatie a morálních ohledů. Podobné vzorce chování byly již pozorovány u více druhů ostatních zvířat.⁶⁴

Mnoho dalších aspektů morálního chování si lidé předávají z generace na generaci v průběhu života, přičemž zde má významnou roli konkrétní kultura, ve které žijeme. Kdybychom podobným způsobem učili ostatní zvířata, mohli by si některé další morální

⁶² Tamtéž, s. 90.

⁶³ Tamtéž, s. 91.

⁶⁴ BEKOFF, Marc. *Na zvířatech záleží. Biolog vysvětluje, proč zacházet se zvířaty s respektem a soucitem*. 1. vyd. Přeložil Václav Petr. Praha : Triton, 2009. ISBN 978-80-7387-322-6, s. 47.

návyky osvojit? Domnívám se, že některé druhy by toho schopny byly, nebo přesněji vyjádřeno, že někteří jednotlivci v rámci některých druhů by toho schopni byli. Znovu tak připomínám, že i v rámci jednoho druhu se konkrétní jednotlivci odlišují svými schopnostmi, stejně jako je tomu u lidí. Navíc bychom mohli polemizovat i nad tím, do jaké míry se lidé na vyšší úrovni skutečně morálně projevují. Není právě úbytek spousty druhů ostatních zvířat v důsledku lidské činnosti dostatečnou ukázkou nemorálního chování, které nemá na planetě Zemi obdoby? A není nemorálnost tohoto jednání umocněna o to víc, když se lidé v průběhu života na význam správného chování soustředí více než ostatní druhy?

Taylor dále podotýká, že se nadřazenost jednoho druhu nad druhým nemusí měřit pouze schopnostmi. Zrovna tak bychom ji mohli určovat podle zásluh daného druhu pro celé biotické společenství nebo podle různých kvalit. Všechny možnosti jsou ale závislé na lidských hodnotách a tvoří se tedy pouze z lidského hlediska.⁶⁵

S dalším hlediskem lidské nadřazenosti přichází karteziánský dualismus duše a těla, jehož zastánci tvrdili, že člověk má na rozdíl od zvířat duši. Zvířata jsou pouhými dokonalými stroji. Taylor se nezabývá známou kritikou dvou látek, tedy duše a těla u člověka. Na mysl mu ale přichází otázka, do jaké míry je oprávněné nadřazovat duši nad tělem. Přestože jsou lidé podle dualismu složeni z nehmotné duše a hmotného těla, neexistuje plně racionální důvod pro uznání názoru, že mají větší hodnotu než subjekty, které jsou složeny pouze z těla. Proč by zrovna duše měla přidávat na hodnotě jejího vlastníka? Nabízí se teologické vysvětlení, které mnozí včetně Taylora považují za nepřijatelné na epistemologických základech a jehož logické spojení není zřejmé. Nehmotné něco, co myslí, je lepší než materiální něco, co nemyslí, nehledě na to, zda má myšlení samo o sobě vlastní či pouze instrumentální hodnotu. Schopnost myšlení oceňují především lidé, pro něž je zdrojem mnoha možností, avšak pro některé druhy zvířat, která si myšlení pro své vlastní dobro nevychnutávají, nemá žádnou hodnotu. Myšlení sice rozšiřuje všechny formy vědomí, stále však na Zemi žije množství organismů, jež pro své dobro myšlení nepotřebují a mohou bez něj žít, aniž by to

⁶⁵ TAYLOR, Paul. The Ethics of Respect for Nature. In SCHMITZ, David., WILLOTT, Elizabeth (eds.). *Environmental Ethics. What Really Matters. What Really Works*. New York and Oxford: Oxford University Press, 2002. ISBN 0-19-513909-7, s. 90.

omezilo kvalitu jejich života. V karteziánském dualismu tedy lidská nadřazenost paradoxně vyplývá z antropocentrické domněnky, že člověk je středem všeho.⁶⁶

Poslední významnou myšlenkou lidské nadřazenosti je židovsko-křesťanský koncept, jenž vychází z hierarchie, kterou všem živým tvorům určil Bůh. Podle tohoto konceptu zaujímá nejvyšší postavení Bůh, za nímž jsou andělé a následně člověk, který byl stvořen k obrazu božímu. To je také jeden z důvodů, proč má vyšší postavení než ostatní zvířata a rostliny následující až po něm. Toto tvrzení se podle Taylora vyznačuje metafyzickými a epistemologickými problémy, které jsou nepřekonatelné. I kdybychom uznali obsah metafyziky tradičního judaismu a křesťanství, oprávněné důvody pro lidskou nadřazenost tu stejně nejsou. Podle předchozího je člověk, bez ohledu na zásluhy, vyšší druh subjektu než jakákoliv živá bytost. Taylor si to vysvětluje jako součást genetické výbavy druhu homo sapiens, z čehož vzniká otázka, zda má být uspořádání genů určitého druhu důvodem pro nadřazenost, obzvláště když v jiných aspektech života jiný důvod neexistuje. Stejně tak bychom už potom mohli odkazovat na jinou součást genetické výbavy, která by měla být důvodem pro nadřazenost. Nadřazovat lidi na základě židovsko-křesťanského konceptu není podobně jako předchozí pokusy logicky správné.⁶⁷ Pokud bychom navíc přijali Taylorovu interpretaci o nadřazených lidech z hlediska genů a současně s tím jeho logický argument ohlížející se i na jiné součásti genetické výbavy, mohli bychom ho pak doplnit o nebezpečí snadného nadřazování lidí mezi sebou z důvodu jejich odlišných vrozených dispozic.

Pro Taylora jsou lidé a ostatní zvířata a rostliny jedním velkým sjednoceným celkem, ve kterém jsou mezi sebou všichni členové různě propojeni. Věří, že pokud lidé přiznají všem členům biotického společenství vnitřní hodnotu, budou je i snáze pokládat za hodné respektu. Pro uznání ohledu k nelidským organismům není potřeba popírat typické lidské vlastnosti. Lidské zájmy a hodnoty mohou být podle Taylora realizovány v souladu s ostatní přírodou.⁶⁸

⁶⁶ Tamtéž, s. 93.

⁶⁷ Tamtéž.

⁶⁸ Tamtéž, s. 94.

4 Na zvířatech záleží

V předchozí kapitole jsme se věnovali účtě k životu všech organismů, nyní se zaměříme pouze na účtu ke zvířatům, která tvoří samostatný směr v ekologické etice, odborným pojmoslovím označovaný jako zoocentrismus. Autoři zoocentrického přístupu se zabývají lidským chováním k ostatním zvířatům, odmítají druhovou nadřazenost a hledají cesty, jak na základě logických argumentů přispět k zlepšení jejich postavení ve světě. Zatímco však biocentricky orientovaní autoři přikládají vlastní hodnotu životu, v rámci zoocentrismu se názory na vlastní hodnotu organismu mezi jednotlivými autory liší. Jak už jsem uvedl v první kapitole, slovo *zvíře* znamená v obecném slova smyslu označení pro všechny živočichy, v úzkém pak pouze pro obratlovce. Všichni zoocentricky orientovaní autoři přikládají vlastní hodnotu obratlovcům, u bezobratlých (či spíše u některých druhů bezobratlých) se však již názory liší.

Významných teoretických rozdílů ale nalezneme více, proto je zoocentrismus rozdělován do dvou skupin. První skupina myslitelů zkoumá morální status zvířat v rámci utilitarismu⁶⁹ a jejím nejvýznamnějším představitelem je australský filosof Peter Singer. Druhá skupina dává přednost zkoumání morálního statusu zvířat v deontologickém rámci⁷⁰ a významným představitelem je americký filosof Tom Regan.⁷¹

Americký biolog Marc Bekoff ukazuje rozdíl mezi první a druhou skupinou zoocentricky orientovaných autorů mimo jiné na přístupu ke zvířatům, která jsou využívána pro výzkum. Pro utilitaristicky zaměřené zoocentriky je přijatelné využívat zvířata pro potřeby výzkumu za předpokladu, že to přinese významné pozitivní

⁶⁹ Cílem utilitaristického přístupu v etice je maximalizovat štěstí. Pokud tedy naše jednání přinese stejné anebo větší štěstí, je skutek správný. Nejčastější námitkou proti tomuto přístupu je, že se řídí pravidlem „účel světlí prostředky“. Jinými slovy jsou utilitaristé ochotni obhajovat špatné jednání za předpokladu, že výsledek přinese „více dobra“.

⁷⁰ Obecně deontologický přístup pojímá etiku jako systém pravidel, které je třeba dodržovat. Slabinou tohoto přístupu je, že přísné dodržování pravidel může někdy přinést více škody než užitku, ba dokonce i pravidla samotná si někdy mohou odporovat.

⁷¹ McSHANE, Katie. Environmental Ethics. In LaFOLLETTE, Hugh (ed.). *The International Encyclopedia of Ethics, 9 Volume*. 1. vyd. Wiley-Blackwell, 2013. ISBN 978-1-4051-8641-4, s. 1654–1655.

výsledky, jejichž přínos pro lidi bude větší než újma způsobená zvířatům. Jsou ochotni tolerovat i působení bolesti zvířatům, která však nesmí být zbytečná, a pokud je možné jí zabránit, tak by se jí zabránit mělo. Důležité je dbát na zachování tělesné a duševní pohody zvířat.⁷² Deontologičtí zoocentrici pokládají tento přístup ke zvířatům za nedostatečný. Nesouhlasí s působením bolesti zvířatům za žádných okolností ani v případě pomoci většímu počtu lidí. Podle nich by se měly hledat jiné výzkumné metody, které utrpení zvířat nevyžadují. Jsou totiž přesvědčeni, že zvířata mají práva, mezi něž patří právo na neublížení.⁷³

Přestože pokládám za správné poukázat na oba rozdílné proudy v zoocentrické ekologické etice, pro potřeby komparace s ostatními přístupy v této práci se budu věnovat pouze Singerovu pohledu na vztah ke zvířatům na základě jeho nejznámější knihy *Osvobození zvířat*.

4.1 Osvobození zvířat Petera Singera

Osvobození zvířat je knihou, která stojí na počátku hnutí za osvobození zvířat. Odkrývá praktiky odsouzeníhodného zacházení se zvířaty jako s věcmi, které mají pouze instrumentální hodnotu, či přesněji formulováno, jejichž těla mají pouze instrumentální hodnotu. Z historického hlediska se jedná o nesmírně hodnotnou knihu, která pomáhá lidem otevřít oči. Lidské chování ke zvířatům je špatné ve spoustě různých oblastí. Ať už se jedná o zmenšování životního prostředí divokých zvířat v důsledku lidské činnosti, lov pro zábavu či kožešiny nebo týrání zvířat v cirkusech. Singer se však ve své knize věnuje pouze dvěma oblastem, v nichž se koncentruje utrpení snad největšího počtu konkrétních druhů zvířat. První se zabývá lidským zacházením se zvířaty pro potřeby výzkumu a druhá rozebírá problematiku velkochovů. Nicméně v této práci nás bude spíše zajímat jedna z hlavních příčin špatného zacházení se zvířaty, což je druhová nadřazenost a způsoby, jak s ní můžeme projevit nesouhlas. Nejprve si ale rozebereme hledisko citění, které podle Singera určuje, že je nutné přistupovat ke zvířatům s úctou. To nám blíže objasní zásadní rozdíl mezi Schweitzerem a Taylorem na jedné straně a Singerem na druhé.

⁷² V angličtině *welfare*.

⁷³ BEKOFF, Marc. *Na zvířatech záleží. Biolog vysvětluje, proč zacházet se zvířaty s respektem a soucitem*. 1. vyd. Přeložil Václav Petr. Praha : Triton, 2009. ISBN 978-80-7387-322-6, s. 87–88.

4.1.1 Utrpení

Jedním ze základních prvků *Osvobození zvířat* Petera Singera je myšlenka Jeremyho Benthama, podle níž předpokladem práva na morální ohled nějakého organismu není výše intelektu nebo schopnost řeči, ale skutečnost, že daný organismus je schopen prožívat základní emoce, jako je utrpení nebo radost.⁷⁴ Na základě předchozího tvrzení si můžeme organismy, ale i další přírodní objekty rozdělit do dvou skupin. U skupiny organismů, ve které jsou všichni schopni pociťovat bolest a radost, můžeme smysluplně hovořit o oprávněnosti morálních ohledů k jejím členům, zatímco u druhé skupiny, která tyto schopnosti nemá, se kvůli splnění podmínky smysluplnosti těžko budeme dovolávat morálních ohledů k jejím členům.

Jednoduchou ukázkou netrpících jsou objekty jako skála nebo oheň. Složitější je to u organismů, tedy u těch, jež jsou obdařeni životem. Abychom se mohli zastat tvorů, kteří prožívají utrpení, a zároveň měli připravené logické argumenty zdůvodňující naše počínání, je třeba v první řadě vědět, jak se utrpení projevuje. Věřím, že téměř každý pozná, jaké příznaky má trpící bytost, přesto zde pro úplnost uvedu Singerovo shrnutí, jak trpícího tvora rozpoznat.

Utrpení organismů se vykazuje následujícími znaky: zoufalými hlasovými projevy, jako je sténání, naříkání, křičení, charakteristickými pohybovými projevy vyjádřenými svíjením, křečemi a snahou utéct od zdroje bolesti. V neposlední řadě je schopnost pociťovat utrpení předpokládána u organismů s podobným nervovým systémem, jako má člověk.⁷⁵

Aby naše argumentace byla úspěšná, je třeba si uvědomit zásadní rozdíl mezi schopností pociťovat utrpení a schopností utrpení vyjadřovat nebo, přesněji formulováno, schopností vyjadřovat utrpení tak, aby to rozpoznal člověk, na jehož rozumových úvahách závisí osud velké části ostatní přírody. Kupříkladu rostliny nevyjadřují námi rozpoznatelné známky vědomí a vzhledem k tomu, že u nich nepozorujeme žádný ze znaků utrpení uvedených výše, obecně se uvádí, že nejsou

⁷⁴ SINGER, Peter. *Osvobození zvířat*. 1. vyd. Přeložil Zdeněk Janík a Zuzana Gabajová. Praha : Práh, 2001. ISBN 80-7252-042-3, s. 23.

⁷⁵ Tamtéž, s. 189.

schopny trpět.⁷⁶ Přestože se mi nezdá pravděpodobné, že by tento závěr mohl být racionálně vyvrácen, stoprocentně jistí si tím být nemůžeme. Proto je přesnější uvést, že rostliny neprojevují známky vědomí, a proto je vysoce pravděpodobné (nikoliv jisté), že nejsou schopny trpět.

Singer spíše operuje s předpokladem, že je třeba morálního ohledu pro všechny organismy, které jsou schopny vyjadřovat utrpení a radost tak, aby to rozpoznal člověk, přestože v Benthamově duchu tvrdí, že je třeba morálního ohledu ke všem tvorům, kteří utrpení cítí a nejen projevují. Tím zde vzniká dost křehká a nepřesná hranice mezi tvory, kteří utrpení vyjadřují a jsou tedy dle Singerova kritéria hodni morálních ohledů, a tvory, kteří utrpení nevyjadřují, přestože to u některých nemusí znamenat, že ho skutečně nepocítují.

Jak konkrétně Singer organismy z hlediska schopnosti trpět rozděluje? Důkazy o utrpení jsou podle něho naprosto zřejmé u savců a ptáků. Plazi a ryby projevují bolest, jejich nervový systém je v základu uspořádán stejně, pouze se odlišují některé jeho části. Zvukové vyjádření ryb člověk neslyší, proto u něho může být vyvolán dojem, že ryby trpí méně než suchozemská zvířata. Ryby však vydávají zvuky vibrační a vědci zjistili, že různé formy zvukových vibrací vyjadřují různá upozornění či emoce.⁷⁷ Názor na ryby se v odborných kruzích výrazněji změnil až v posledních letech, kdy přibýlo množství studií o jejich schopnostech učení.⁷⁸ Nicméně u nižších živočichů je schopnost pociťovat bolest podle Singera nejistá. Nepomůže nám ani analýza nervového systému některých z nižších živočichů, neboť ten bývá od našeho značně odlišný. Přesto je pravděpodobné, že by bolest mohli pociťovat korýši, jejichž nervové buňky jsou podobné lidským. Navíc mají značně vyvinuté smyslové orgány, jejich nervové systémy jsou komplexní a reakce na určité podněty velmi přímé a živé. Měkkýši jsou jednoduché

⁷⁶ V roce 2014 vyšel v časopise *Oecologia* článek „*Plants respond to leaf vibrations caused by insect herbivore chewing*“, ve kterém vědci z University of Missouri zkoumali reakce rostlin na různé podněty. Nechali housenky požírat listy plevelné rostliny „chudiny rolní“ a zjistili, že rostliny reagovaly na zvuk, které housenky při požíráni vydávaly, vytvářením obranných chemikálií, které housenky odpuzují. Zdaleka se nejedná o důkaz, že by rostliny trpěly, nicméně to ale dokazuje, že jsou schopny reagovat na vnější podněty, které jim neprospívají.

⁷⁷ SINGER, Peter. *Osvobození zvířat*. 1. vyd. Přeložil Zdeněk Janík a Zuzana Gabajová. Praha : Práh, 2001. ISBN 80-7252-042-3, s. 189.

⁷⁸ FOER, Jonathan Safran. *Jíst zvířata*. 1. vyd. Přeložila Lucie Menclíková. Praha : Dokořán, 2015. ISBN 978-80-7363-531-2, s. 64.

organismy, proto u nich máme větší tendenci pochybovat, zda cítí bolest. Singer však připouští, že by tomu tak mohlo být, zvláště u některých je pravděpodobnost poměrně vysoká. Je zde velký rozdíl ve stupni vývoje jednotlivých měkkýšů. Chobotnice je například mnohem vyvinutější než ústřice nebo mušle.⁷⁹ O hmyzu se Singer v *Osvobození zvířat* nezmiňuje, nicméně v rozhovoru pro pořad *Hyde Park* se nechal slyšet, že pochybuje, že by hmyz měl vědomí. Připouští, že se jedná spíše o odhad, proto zdůrazňuje, že myšlenku o trpícím hmyzu nezavrhuje, není jí ale nakloněn. Podle Singera je těžké určit, zda je hmyz schopen cítění, nebo se jedná o pouhé malé roboty. Zabití hmyzu nelze podle něho označit za vraždu.⁸⁰ V tomto názoru se Singer zásadně rozchází s biocentricky orientovaným Schweitzerem, který přičítá vlastní hodnotu i hmyzu a pociťuje nad ním lítost, když si například spálí křídla o rozžhavenou lampu.

Přejdeme-li od živočichů k rostlinám, Singerovi se v tomto případě zdá jejich neschopnost pociťovat bolest velmi pravděpodobná. Vychází především z vnějších projevů a u rostlin se žádný ze znaků bolesti neprojevuje. Kromě chybějícího nervového systému upevňuje svůj názor také argumentem, který bychom mohli označit za racionálně odůvodněnou spekulaci. Singer se totiž zamýšlí nad tím, že rostliny nemohou před bolestí utéct ani ji využít jako upozornění před možnou smrtí, proto by z biologického hlediska nedávalo smysl, proč by měly bolest cítit.⁸¹ Ze Singerova prohlášení vyplývá, že není třeba mít morální ohledy k rostlinám kvůli nim samým, což je zásadní rozdíl mezi jeho zoocentrickým přístupem k ekologické etice a biocentrismem. Zatímco však biocentričtí autoři přikládají vlastní hodnotu jednoznačně veškerým organismům, Singerova hranice pro přiznání vlastní hodnoty je nejistá. Vlastní hodnotu má podle něho každý organismus, který je schopen utrpení či radosti, prakticky však vlastní hodnotu přiznává pouze těm organismům, u kterých lidé schopnost cítění rozpoznali.

⁷⁹ SINGER, Peter. *Osvobození zvířat*. 1. vyd. Přeložil Zdeněk Janík a Zuzana Gabajová. Praha : Práh, 2001. ISBN 80-7252-042-3, s. 191–192.

⁸⁰ Hyde Park Speciál [online]. Praha : Česká televize, 19. 6. 2015 [cit. 5. 5. 2016]. Dostupné z: <<http://www.ceskatelevize.cz/porady/10252839638-hyde-park-ct24/215411058080619-hyde-park-special/>>.

⁸¹ SINGER, Peter. *Osvobození zvířat*. 1. vyd. Přeložil Zdeněk Janík a Zuzana Gabajová. Praha : Práh, 2001. ISBN 80-7252-042-3, s. 248.

Víme už tedy, které organismy bolest projevují a že právě k těmto organismům bychom měli podle Singera být morálně ohleduplní. Můžeme si ale být jisti, že když některé organismy bolest projevují, že ji také cítí? Nemusí jít pouze o mimolidská zvířata, ale i o náš vlastní druh. Může si být každý sám za sebe jistý, že kdokoliv mimo něho cítí bolest? Singer tvrdí, že stoprocentní jistotu nemůžeme mít nikdy u nikoho kromě sebe samých. Vědomý stav bolesti nemůžeme jako takový nikdy zkoumat, neboť mentální zážitky na této úrovni zkoumat nelze. Předpokládáme-li však, že ostatní bolest cítí, uvažujeme nanejvýš racionálně, neboť máme oprávněné důvody k tomu si myslet, že ostatní kolem nás mají stejný nebo podobný nervový systém, navíc jejich vnější projevy bolesti jsou stejné anebo podobné jako ty naše a vznikají v podobných situacích. Singer nepopírá, že se jedná o hypotézu, přesto podle něho dává smysl považovat ji za vysoce rozumnou.⁸²

S myšlenkou, že všichni kolem nás by mohli být jen chodící automaty, přišel René Descartes, o kterém jsme se již zmiňovali v souvislosti s popíráním lidské nadřazenosti Paulem Taylorem. Právě Descartův dualismus duše a těla má vysvětlit, proč by mělo být správné předpokládat, že zvířata jsou pouhé automaty, zatímco lidé ne. Jak už jsme si dříve uvedli, z *věci rozlehlé*, tedy z těla, jsou složeni lidé i zvířata. Lidé však podle Descarta jsou navíc tvořeni *věci myslící*, tedy duší, která údajně zvířatům chybí. Když zvířata nemají duši, nemohou mít ani vědomí, které je s duší podle Descarta spojeno. Nemohou cítit utrpení ani radost. Pokud nařikají, jde pouze o zvuk vydávaný strojem, podobně jako když na klávesnici počítače zmáčkne klávesu a na monitoru se nám objeví důsledek našeho zmáčknutí. Taylor se nezabýval myšlenkou, proč by zvířata neměla mít duši, ale zpochybňoval vyšší hodnotu duše nad tělem. Singer si všímá praktických důsledků a nesrovnalostí Descartova tvrzení, že zvířata nemají duši.

Roboti a stroje sice dnes mohou napodobovat lidské chování, zvířata se od nich ale zásadně liší v tom, že mají nervové systémy, které nevznikly uměle, ale vyvíjely se v průběhu dějin stejně jako u člověka. Je logické předpokládat, že fyziologicky velmi podobné nervové systémy s podobným způsobem vývoje jako u člověka, by měly vést za podobných situací k podobným způsobům reakce.⁸³ Singerovu námitku bych ještě

⁸² Tamtéž, s. 25–26.

⁸³ Tamtéž, s. 27.

trochu rozvinul. Descartes tvrdí, že zvířata nemohou cítit bolest. Zároveň podle něho u lidí, kteří pociťují bolest, je postiženo tělo, ale i mysl. Strádání při pocitu hladu či žízně se podepisuje na duši i na tělu. *Věc myslící* by tedy měla být nějakým způsobem propojena s *věcí rozlehlou*, což Descartes potvrzuje⁸⁴ a zároveň tím vzniká známé úskalí jeho dualismu. Pro naše potřeby je ale podstatné to, že Descartes potvrdil, že bolest je nejen součástí mysli, ale i těla. Jak může být tělo člověka postiženo bolestí, zatímco u ostatních zvířat s velmi podobným nervovým systémem by mělo jít pouze o mechanickou reakci? Skutečně je ke schopnosti cítit bolest potřeba duše?

4.1.2 Druhá nadřazenost

Druhá nadřazenost⁸⁵ vyjadřuje předsudky nebo neobjektivní chování příslušníků jednoho druhu vůči příslušníkům jiných druhů.⁸⁶ Singer se zabývá především lidskou nadřazeností nad ostatními zvířaty, jejíž neoprávněnost jsme rozebírali u Taylora. Zatímco oběma filosofům jde o totéž – tedy popřít argumenty pro lidskou nadřazenost nad ostatními zvířaty – každý k úkolu přistupuje odlišným způsobem. Taylor argumentuje obecněji a jeho přístup je analytičtější. Singer si častěji vypomáhá praktickými příklady a tím, že podrobně rozebírá konkrétní projevy lidské nadřazenosti, odrážející se ve výzkumných centrech a velkofarmách, působí jeho text naléhavěji. Na rozdíl od Taylora, který pouze úspěšně popírá lidskou nadřazenost, Singer přichází s konkrétními radami, jak projevit s lidskou nadřazeností nesouhlas v praktickém životě. V neposlední řadě je třeba zdůraznit, že ačkoliv Taylor často hovoří o lidské nadřazenosti nad zvířaty, je pro něj příznačná myšlenka, že člověk je součástí celého biotického společenství, ne jeho vládcem. To zahrnuje i respekt k rostlinám. Singer se však soustředí výhradně na zvířata, protože, jak už je nám známo, rostliny nevykazují známky utrpení, a proto podle něho není třeba k nim brát morální ohledy pro ně samé.

Singer nepopírá jisté rozdíly mezi lidmi a ostatními zvířaty. Žádný z těchto rozdílů nás ale neopravňuje chovat se k ostatním zvířatům nadřazeně. Člověk zpravidla dokáže

⁸⁴ DESCARTES, René. *Meditace o první filosofii ; Námitky a autorovy odpovědi*. 1. vyd. Překlad Petr Glombíček, Tomáš Marvan, Pavel Zavadil. Praha: Oikoyomenh, 2003, ISBN 807298084x, s. 73.

⁸⁵ V českém prostředí se můžeme setkat i s nepřeloženým označením *speciesismus*.

⁸⁶ SINGER, Peter. *Osvobození zvířat*. 1. vyd. Přeložil Zdeněk Janík a Zuzana Gabajová. Praha : Práh, 2001. ISBN 80-7252-042-3, s. 22.

své pocity zanalyzovat lépe než u ostatních, jejichž cítění může vnímat jen zprostředkovaně. Neznamená to ale, že by měl svým pocitům přikládat větší význam. Bolest i radost kteréhokoliv živočicha by měla být dostatečným důvodem pro morální ohled.⁸⁷

Podobně jako Taylor i Singer je zastáncem myšlenky, že nelze nadřazovat jeden druh nad ostatní na základě vyšší inteligence, morálních vlastností nebo jiných schopností. Podle Singera bychom se měli zabývat potřebami a zájmy všech, aniž bychom zohledňovali jejich schopnosti. Jedině tak budeme prakticky uplatňovat princip rovnosti, který Singer vztahuje jak na všechny lidi bez ohledu na vrozené atributy jako je barva pleti či pohlaví, tak i na všechna ostatní zvířata. Singer je přesvědčen, že pokud není z hlediska principu rovnosti oprávněné využívat lidi s nižším intelektem ke svým vlastním cílům, nemůže být ani obhajitelné vykořisťování ostatních druhů zvířat.⁸⁸ Navíc už před více než sto lety narušila evoluční vývojová teorie obecnou představu, že Bůh svěřil člověku nadvládu nad ostatními zvířaty. V posledních desetiletích roste počet důkazů o genetické podobnosti člověka s některými druhy zvířat. Bylo mimo jiné zjištěno, že genetické rozdíly mezi lidmi a šimpanzi jsou menší než mezi šimpanzi a gorilami.⁸⁹ V současnosti je odhalováno, že už ani schopnost řeči, která bývala pokládána za doménu lidí, nemusí být tak jedinečná. Bylo zjištěno, že afričtí papoušci šedí si pomocí svých kognitivních schopností dokážou spojit lidská slova s jejich významem. Některým šimpanzům se zase podařilo naučit americký znakový jazyk, pomocí kterého komunikovali nejen s lidmi, ale i mezi sebou.⁹⁰ S podobnými důkazy se zvyšuje obhajitelnost tvrzení, že i ostatní druhy zvířat mají stejně jako lidé právo na život zahrnující svobodu a ochranu před mučením, přestože podle Singera by podle principu rovnosti neměly být podobné důkazy pro morální ohledy směrodatné.

⁸⁷ SINGER, Peter. Some Are More Equal. *The Guardian* [online]. 19. 5. 2003 [cit. 13. 5. 2016]. Dostupné z: <<http://www.theguardian.com/uk/2003/may/19/animalwelfare.world>>.

⁸⁸ SINGER, Peter. *Osvobození zvířat*. 1. vyd. Přeložil Zdeněk Janík a Zuzana Gabajová. Praha : Práh, 2001. ISBN 80-7252-042-3, s. 20–22.

⁸⁹ SINGER, Peter. Some Are More Equal. *The Guardian* [online]. 19. 5. 2003 [cit. 13. 5. 2016]. Dostupné z: <<http://www.theguardian.com/uk/2003/may/19/animalwelfare.world>>.

⁹⁰ BEKOFF, Marc. *Na zvířatech záleží. Biolog vysvětluje, proč zacházet se zvířaty s respektem a soucitem*. 1. vyd. Přeložil Václav Petr. Praha : Triton, 2009. ISBN 978-80-7387-322-6, s. 70.

4.1.3 Přispějme snížením utrpení k lepšímu životnímu prostředí

Jak lze bojovat proti druhové nadřazenosti? Singer si myslí, že existuje hned několik způsobů. Je potřeba šířit osvětu týkající se problémů souvisejících s využíváním zvířat pro lidské účely mezi své přátele a lidi ve vládních pozicích a nepromarnit šanci na veřejné protestování za ochranu a úctu ke zvířatům. Stejně tak bychom měli vychovávat své děti k ohledu a zájmu o dobro zvířat. Za nejdůležitější projev nesouhlasu ale Singer považuje přestat jíst maso. Sice není v rozporu, abychom byli proti týrání zvířat a současně je za předpokladu bezbolestného zabití jedli, nemůžeme však v takovém případě tvrdit, že k nim máme citový vztah. Stále totiž zůstávají prostředkem k uspokojení našich chutí. Je správné odmítnout maso zvířat z velkochovů, ani u jiných chovů si však nikdy nemůžeme být stoprocentně jistí, že se v nich se zvířaty zacházelo ohleduplně. Společnosti, které na výrobě masa vydělávají, nepotřebují náš souhlas se způsobem procesu přeměny zvířete na maso. Prvořadý je pro ně zisk, který je vytvářen zájmem konzumentů. Dokud budeme kupovat jejich produkty, budeme podporovat zabíjení zvířat. Singer pokládá vegetariánství za vhodnou formu protestu.⁹¹

Na tomto místě může vyvstat otázka, co bychom jedli, kdyby bylo dokázáno, že rostliny také trpí. Singer předpokládá, že by v takovém případě rostliny pravděpodobně prožívaly utrpení v menší míře než zvířata. Na základě tohoto předpokladu prohlašuje, že by vegetariánská strava přesto dávala smysl, neboť by bylo správné vybrat si menší zlo, což je požívání rostlin. Singerův předpoklad je však spíše odhadem. Proto bychom měli počítat i s možností, že by nějakým způsobem bylo zjištěno, že rostliny prožívají utrpení stejně jako zvířata. I v tomto případě je podle Singera morálně obhajitelnější vegetariánství. Zvířata chovaná na maso jsou totiž živena rostlinami a vezmeme-li v potaz proces výroby masa od úplného počátku, dojdeme k závěru, že lidé, co konzumují maso, jsou zodpovědní za zkázu mnohem většího množství rostlin než vegetariáni.⁹²

⁹¹ SINGER, Peter. *Osvobození zvířat*. 1. vyd. Přeložil Zdeněk Janík a Zuzana Gabajová. Praha : Práh, 2001. ISBN 80-7252-042-3, s. 177–179.

⁹² Tamtéž, s. 248.

Jedním z nejzávažnějších problémů masného průmyslu jsou však dopady na životní prostředí.

„(Maso) je produktem průmyslu, který v USA vydělává minimálně 140 miliard dolarů ročně, zabírá téměř třetinu půdy na planetě, má zásadní vliv na mořské ekosystémy a je docela možné, že rozhodne o budoucnosti světového klimatu.“⁹³

Podle studie OSN z roku 2006 *Livestock's long shadow* jsou chovy hospodářských zvířat zodpovědné za větší množství emisí skleníkových plynů než veškerá doprava na světě dohromady. Živočišná výroba se kromě znečišťování ovzduší podílí i na devastaci krajiny, ztrátě biologické diverzity či nedostatku vody a jejím znečišťování.⁹⁴

V roce 2015 Singer uvedl, že v době prvního vydání *Osvobození zvířat* doufal, že poskytl tak závažné argumenty proti špatnému zacházení se zvířaty, že během několika desetiletí se situace dramaticky zlepší. Přiznává, že tato představa byla poměrně naivní. Druhá nadřazenost stejně jako požívání masa je u většiny společností hluboce zakořeněným zvykem. Změna postoje ke zvířatům bude u většinové společnosti těžší, než se zdá. Přesto je jistý pokrok znát. V mnoha částech světa již byly prosazeny dílčí změny zlepšující životní podmínky zvířat ve velkochovech. K ideálním podmínkám však mají stále daleko. Přibývá i vegetariánů a veganů, s rostoucím počtem lidí na Zemi však také stoupá i poptávka po masu. Singer situaci neztrácuje, znovu ale připomíná, že dokud budou lidé kupovat maso, systém se nezmění.⁹⁵

⁹³ FOER, Jonathan Safran. *Jíst zvířata*. 1. vyd. Přeložila Lucie Menclíková. Praha : Dokořán, 2015. ISBN 978-80-7363-531-2, s. 34.

⁹⁴ Tamtéž, s. 57.

⁹⁵ SINGER, Peter. The abuse of animals won't stop until we stop eating meat. *The Guardian* [online]. 11. 2. 2015 [cit. 18. 5. 2016]. Dostupné z: <<http://www.theguardian.com/commentisfree/2015/feb/11/abuse-animals-meat-eating-industry-liberation-speciesism>>.

5 Stabilita ekosystému

Biocentričtí a zoocentričtí myslitelé se shodně zabývají především ochranou a blahem jednotlivých organismů. Jejich postoj je založen na morálních argumentech. Základním pilířem ekologické etiky by však podle některých autorů měl být zájem o celá biotická společenství, tedy ekosystémy. Směr v ekologické etice, jehož autoři vidí nejvyšší hodnotu ve stabilitě fungování ekosystémů, se nazývá ekocentrismus. Na rozdíl od předchozích, spíše individualistických přístupů k ekologické etice, se ekocentricky zaměřený myslitelé věnují spíše mechanismům fungování přírody, na jejichž základe vyjadřují názor, že je třeba rozšířit náš zájem na celá biotická společenství.

Pozornost budeme věnovat především ekocentrickým východiskům a konsekvencím v myšlení amerického ekologického myslitele a lesníka Alda Leopolda, který nám ve své knize *Obrázky z chatrče a rozmanité poznámky* předkládá esej *Etika země*⁹⁶, všeobecně pokládaný za zakládající a stěžejní text ekocentrické ekologické etiky. Jeho výklad doplníme o poměrně svérázný přístup v ekologické etice zachycený v díle *Living on a lifeboat* Garretta Hardina.

5.1 Etika země Alda Leopolda

Etika se obecně zaměřuje na vztahy mezi lidmi. Nejdříve šlo podle Leopolda pouze o jednotlivce, později byla její oblast rozšířena o vztah jednotlivce se společností. Stále zde ale chyběla etika, jež by řešila vztah nejen mezi lidmi, ale také mezi člověkem a přírodou, na což Leopold upozornil. Rozšířit etiku tímto směrem pokládal za nezbytné, a tak přispěl svými myšlenkami, které pomohly utvářet pozdější filosofický obor *ekologická etika*, konkrétně její ekocentrickou podobu. Leopoldova etika země pojímá společnost lidí za součást velkého kontinua přírody, které kromě lidí zahrnuje i ostatní zvířata, rostliny, vodu či půdu. Problémem je, že lidé se spíše než za součást přírody považují za její vládce a planetu Zemi společně s jejími obyvateli bez špetky úcty využívají pro ekonomické či jiné účely. Leopold vysvětluje, že etika země si neklade nepřiměřeně vysoké cíle, aby podobnému chování zcela zabránila,

⁹⁶ Leopoldův pojem *land ethic* se do češtiny překládá jako *etika země* nebo *etika Země*. Protože slovo *land* značí zemi ve smyslu krajiny, zdá se mi, že označení *Země* není stoprocentně věrné Leopoldově terminologii, neboť se obecně používá pro celou naši planetu. Z toho důvodu se v práci držím překladu *etika země*, který je použit i v českém překladu *Obrázků z chatrče a rozmanitých poznámek*.

snaží se ale přesvědčovat, že každá přírodní složka je hodnotná a je třeba ji chránit.⁹⁷ Na tomto místě dochází k zásadnímu posunu v těžišti nejvyšší hodnoty, porovnáme-li Leopoldův přístup se Schweitzerem, Taylorem či Singerem. Na rozdíl od biocentricky orientovaných autorů, kteří přiznávají vlastní hodnotu pouze živým složkám přírody, a zoocentricky orientovanému Singerovi, podle kterého mají vlastní hodnotu jen cítící bytosti, Leopold nás prostřednictvím etiky země přesvědčuje, že je třeba zohledňovat i neživé složky přírody. Co kdyby ale byla ochrana některé z neživých složek v přímém rozporu s ochranou některého zástupce živé složky? Následující myšlenkou, která stručným a jasným způsobem charakterizuje ekocentrický přístup k ekologické etice, je nám Leopold schopen odpovědět:

„Určitá věc je správná, když směřuje k zachování celistvosti, stability a krásy biotického společenství. Směřuje-li jinam, je špatná.“⁹⁸

Praktické důsledky aplikace této myšlenky v přírodě si ukážeme v následující podkapitole, čímž si i zároveň podrobněji rozvedeme odpověď na výše položenou otázku.

5.1.1 Myslet jako hora

Bývaly doby, kdy se považovalo za správné zabíjet vlky. Společnost pro to měla své důvody. Vlci snižovali počet srn, které byly v hledáčku lovců. Nechtěná konkurence vážně ohrožovala lidskou poptávku po mase. Vlci a další šelmy mají však nezastupitelnou hodnotu na určitých územích, neboť významně přispívají k zachování stability biotického společenství, což Leopold vysvětluje v rámci příběhu s příznačným názvem *Myslet jako hora*. Vypráví v něm o své osobní zkušenosti s narušením ekosystému⁹⁹, kdy nadměrné zabíjení vlků způsobilo přemnožení srnek, které spásaly veškerou zeleň na tamní hoře. Leopold si uvědomí, že lze přirovnat strach srnek před vlky k hoře, která se obrazně řečeno strachuje, že jí srnky o veškerou zeleň připraví.

⁹⁷ LEOPOLD, Aldo. *Obrázky z chatrče a rozmanité poznámky*. 1. vyd. Přeložila Anna Pilátová. Tulčák : Abies. 1999. ISBN 80-88699-13-4, s. 233–234.

⁹⁸ Tamtéž, s. 254.

⁹⁹ Slovo *ekosystém* vzniklo až po Leopoldově životě a je v tomto případě synonymem pro pojem *biotické společenství*, jež používal Leopold. Slovem *ekosystém* lze označit i Zemi jako celek. Ekocentrický přístup v ekologické etice byl pojmenován právě kvůli apelu na zachování stability ekosystémů.

V důsledku této zkušenosti dospívá k přesvědčení, že v přírodě je třeba udržovat rovnováhu.¹⁰⁰ Šelmy svou existencí umožňují, aby ekosystém, v němž žijí, zůstal stabilní. Díky nim je totiž redukován počet spárkaté zvěře, a tak úbytek okolní zeleně zůstává na přijatelné úrovni.

Pokud je tedy ochrana některé z neživých složek v přímém rozporu s ochranou některého zástupce živé složky, je třeba zohlednit význam obou pro stabilitu daného ekosystému a na základě kritického zhodnocení upřednostnit ochranu toho člena biotického společenství, který je pro zmíněný ekosystém významnější.

Přestože by většina ekologů odsoudila nepromyšlené lidské zasahování do přírody, Leopold je zdrženlivější. Věří, že narušování prostředí plyne spíše z lidské neznalosti než z přirozenosti. Proto je nutné šířit mezi lidmi osvětu o mechanismech v přírodě a našem místě v ní. Esej *Myslet jako hora* nám podkrývá obecné pravdy o propojenosti fungování ekosystémů, které by neměly být bez rozmyslu narušovány. Lidé se jsou schopni neustále vyvíjet a učit se ze svých chyb. Platí to pro jednotlivce i pro celou společnost.¹⁰¹

5.1.2 Ochrana přírody podle etiky země

Leopold považuje za významný problém své doby, že ochrana přírody spočívá spíše v diskuzích, jak je situace špatná, ale podstatně méně už se zaměřuje na praktická řešení nastalého stavu. Jeho tvrzení bohužel platí i v dnešní době. Zdá se, že narušování přírody pokračuje rychlejším tempem než úsilí o její zachování. Leopold navíc podotýká, že snahy chránit přírodu vychází často jen ze zájmu zachovat ji pro naše vlastní dobro bez ohledu na zájmy ostatních přírodních složek či na dobro země jako celku. Jsme ochotni chránit přírodu, pokud je v sázce kvalita námi obdělávané půdy, naše úroda, naše pastviny. Vedlejší už je, jestli se bude dařit zvířatům, rostlinám

¹⁰⁰ LEOPOLD, Aldo. *Obrázky z chatrče a rozmanité poznámky*. 1. vyd. Přeložila Anna Pilátová. Tulčik : Abies. 1999. ISBN 80-88699-13-4, s. 158-162.

¹⁰¹ FINCH, Robert. Potěšení a dilemata Obrázků z chatrče. In: LEOPOLD, Aldo. *Obrázky z chatrče a rozmanité poznámky*, 1. vyd. Přeložila Anna Pilátová. Tulčik : Abies. 1999. ISBN 80-88699-13-4, s. 20–21.

a zbytku přírody mimo oblast našeho vlastního prospěchu.¹⁰² Na tomto místě Leopold přímo kritizuje myšlenky slabého antropocentrismu, který se často promítá do současného ochranářství. Příroda by neměla být pouhou zahrádkou, jejíž hodnota je pouze instrumentální. Smutným faktem však je, že právě upozornění na ohrožení dobra lidí zabírá ve společnosti nejlépe.

Zavedený systém ochrany přírody ochraňuje pouze přírodní složky, které pro nás mají ekonomickou hodnotu. Ostatních, ekonomicky bezvýznamných přírodních složek, ale přitom často zásadních pro zdraví krajiny, si tento systém ochrany přírody nevšímá. Leopold věří, že i přírodní složky bez ekonomické hodnoty pro člověka mají zásadní význam pro stabilitu a funkčnost přírody. Je tedy nutné si uvědomit etickou povinnost k celému ekosystému bez ohledu na jeho ekonomicky výhodné či nevýhodné složky.¹⁰³ Všichni členové přírody totiž mají nárok na přežití. Povýšeně určujeme, které živočišné nebo rostlinné druhy jsou užitečné a které bezcenné, jako bychom měli právo rozhodovat o tom, které je třeba chránit a které svým přístupem odsoudíme k zániku.¹⁰⁴

Nemůžeme tedy tvrdit, že je Leopold v důsledném protikladu k biocentricky orientovaným autorům, neboť jeho přístup zahrnuje úctu ke všemu živému, která je typická pro Schweitzera. Vždyť právě jednotlivé přírodní složky, zahrnující i organismy, se podílí na stabilitě biotického společenství, proto je smysluplné, že k nim Leopold chová úctu. Aby ale předešel narušení stability přírody, je připraven upřednostnit i neživé složky přírody před živými a tím se od Schweitzera a celého biocentricky orientovaného přístupu zásadně liší. Nejvyšší hodnotu však nespátřuje v jednotlivých přírodních složkách, ať živých či neživých, ale ve stabilitě ekosystémů.

J. Baird Callicott, který se dlouhodobě věnuje Leopoldovým textům, tvrdí, že Leopold staví etiku země na základě tří konceptů. Prvním je evoluční biologie, která odhaluje vývojovou spjitost mezi lidmi a ostatní přírodou a zavdává tak pocit společného propojení všech obyvatel Země. Druhým je ekologická biologie, která se zabývá vzájemnými sociálními vztahy všech členů biotického společenství, založenými

¹⁰² LEOPOLD, Aldo. *Obrázky z chatrče a rozmanité poznámky*. 1. vyd. Přeložila Anna Pilátová. Tulčik : Abies. 1999. ISBN 80-88699-13-4, s. 237-238.

¹⁰³ Tamtéž, s. 244.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 240-241.

na spolupráci i rivalitě. Třetí koncept, kopernikovská astronomie, se věnuje pohledu na planetu Zemi jako na společný domov všech jejích členů, bezpečný přístav v nekonečném moři vesmíru. To v nás implikuje pocit spřízněnosti s ostatními obyvateli Země. Člověk se považuje za dobyvatele ostatní přírody, etika země ho však vnímá za jejího řadového člena. Přestože tedy člověk má předpoklady k utváření zásadních změn v přírodním prostředí, měl by jako spoluobyvatel biotického společenství chovat k ostatním respekt.¹⁰⁵

Předpokladem etického vztahu k zemi je uznání její vlastní hodnoty. Ekonomická hodnota přírody je pro lidi důležitá, což Leopold nepopírá, ale z hlediska etiky země to zdaleka nestačí. Je potřeba si uvědomit, že příroda je cenná sama o sobě. Dnešní lidé jsou od přírody odcizeni. Přírodu chápou jako oblast mezi městy, která slouží především jako zdroj obživy. Dokážou ocenit i esteticky zajímavé části přírody, zbytek je ale pro ně naprosto nezajímavý.¹⁰⁶ Aktuálnost Leopoldova tvrzení se v dnešní společnosti neustále promítá. Nezměrnou rychlostí se pokračuje ve vytváření umělé formy zábavy. Informační technologie, kulturní vyžití ve městech a zábavné programy v obchodních centrech mohou být sice lákavou nabídkou, jak využít svůj čas, pomáhají nám ale také zapomínat na nenahraditelný význam přírody nejen v lidských životech. I na první pohled klidná krajina v sobě ukrývá nekonečné divadlo dramát zvířecích životů, estetických krás rostlin a nenápadné vzájemné působení neživých složek přírody.

Leopold předpokládá, že si lidé intuitivně uvědomují, že jednotlivé přírodní složky, zahrnující podnebí, půdu, hory, lesy, řeky, rostliny a živočichy, tvoří jeden nedělitelný celek, Zemi. Přírodu vnímáme jako užitečného služebníka, ale také jako živoucí jousocno, jehož celek sice není tak živý jako některé jeho organické části, zase je však mnohem větší v čase a prostoru. Intuitivně víme, že bychom Zemi neměli poškozovat.¹⁰⁷

¹⁰⁵ CALLICOTT, J. Baird. The Conceptual Foundations of the Land Ethics. In PIERCE, Christine., VanDeVEER, Donald (eds.). *People, Penguins, and Plastic Trees. Basic Issues in Environmental Ethics*. 2. vyd. North Carolina : Wadsworth Publishing Company. 1995. ISBN 0-534-17922-3, s. 154–155.

¹⁰⁶ LEOPOLD, Aldo. *Obrázky z chatrče a rozmanité poznámky*. 1. vyd. Přeložila Anna Pilátová. Tulčák : Abies. 1999. ISBN 80-88699-13-4, s. 253.

¹⁰⁷ CALLICOTT, J. Baird. The Conceptual Foundations of the Land Ethics. In PIERCE, Christine., VanDeVEER, Donald (eds.). *People, Penguins, and Plastic Trees. Basic Issues in Environmental Ethics*. 2. vyd. North Carolina : Wadsworth Publishing Company. 1995. ISBN 0-534-17922-3, s. 157.

5.1.3 Ekologická pyramida

Významný vliv lidských zásahů do přírody Leopold názorně ukazuje na systému fungování ekologické pyramidy, kterou ekologové běžně nazývají biotická pyramida. Jejím rozebíráním také definitivně přechází od občasných zájmů o jednotlivé přírodní složky k celému biotickému společenství. Podle Callicotta se jedná o nejvíce technický úsek etiky země.¹⁰⁸

Biotická pyramida je symbolem země znázorňujícím proces závislostí jednotlivých přírodních složek rozdělených do vrstev podle toho, čím se živí. Rostliny přijímají sluneční energii, která skrze ně prostupuje celou pyramidou. Nejnižší vrstva biotické pyramidy patří půdě, nad kterou mají své místo rostliny, nad nimiž vzestupně následuje hmyz, dále vrstva ptáků a hlodavců, nad kterými je řada dalších skupin živočichů až po špičku pyramidy, kde se nachází větší masožravci. Člověk jako všežravec je součástí mezivrstvy, která je určena živočichům živícími se rostlinami i masem. Jednotlivé potravní vztahy mezi konkrétními druhy se nazývají potravní řetězce. Každý druh je součástí mnoha potravních řetězců, kterých je tak v pyramidě spousta. Energie proudící skrze biotu se smrtí a rozkladem vrací zpět do země, čímž vzniká neustále se opakující koloběh.¹⁰⁹

Každá změna v jedné vrstvě se projeví změnou vývoje v dalších vrstvách. Může se jednat o změny pozitivní i negativní. Ačkoliv dříve se změny odehrávaly pomalu, momentálně se člověk svými zásahy do přírody, ať už hubením některých druhů zvířat či rostlin nebo jejich transportem do cizího prostředí, zasazuje o několikanásobně rychlejší změny v biotické pyramidě. Metody v zemědělství často přetěžují půdu, čímž vzniká eroze. Působením průmyslu se zase znečišťuje voda, což má fatální následky pro spoustu druhů rostlin a živočichů.¹¹⁰

Na základě principu fungování biotické pyramidy formuluje Leopold tři zásady. První zásada praví, že země není tvořena jen půdou. Podle druhé zásady původní živočichové a rostliny udržují v pyramidě zdravý koloběh energie, zatímco u uměle

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 158.

¹⁰⁹ LEOPOLD, Aldo. *Obrázky z chatrče a rozmanité poznámky*. 1. vyd. Přeložila Anna Pilátová. Tulčák : Abies. 1999. ISBN 80-88699-13-4, s. 244–245.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 246–247.

dosazených druhů tomu tak nemusí vždy být. Třetí zásada upozorňuje, že změny způsobené člověkem mají jiný charakter než přirozené změny. Jsou rychlejší a s dalekosáhlejšími následky.¹¹¹ Evoluční změny, zahrnující vymírání druhů, bývají pomalé. Organismy se vyvíjejí do jiných forem, čímž vznikají nové druhy, anebo následkem vnějších podmínek zaniknou zcela. Zvýšená rychlost vymírání mnoha druhů v důsledku lidské činnosti způsobuje biologické ochuzování ekosystémů namísto přirozeného obohacování. Původně totiž nové druhy vznikaly rychleji, než zanikali jejich předchůdci. Například systematické odlesňování především v tropických oblastech vede k masivnímu vymírání druhů a biotická pyramida je tak deformována.¹¹² Princip biotické pyramidy svým způsobem rozebírá závislosti a fungování vnitřních procesů ekosystému.

Předností etiky země je podle Koháka Leopoldovo akceptování smrti jako součásti přírodního koloběhu. Na rozdíl od Schweitzera Leopold uznává, že smrt k životu patří. Schweitzer se řídí pravidlem, že je třeba udělat vše pro zachování života a v souladu s touhou většiny lidí by smrt nejrady vytláčil na okraj působnosti. Kohák pokládá přijetí smrti jako součásti koloběhu života za náročnou výzvu dnešní doby.¹¹³

5.1.4 Zachovejme samoregulační schopnosti země

Země se umí přizpůsobit vnějším vlivům tak, že se její podoba mění podle stupně narušení. Ne všechny součásti přírody se však jsou schopny přizpůsobit, a proto bývají nahrazeny jinými, odolnějšími. Některé změny však mají negativní dopad i na ostatní členy ekosystému. Leopold ve svém textu uvádí případy následků narušení vybraných oblastí. Například díky nadměrnému spásání užitečných trav dobyt看em v údolích kopců na severozápadě USA a způsobení eroze, se na tomto území začalo dařit sverepu pravému, jehož stonky mají ostré hrany, a proto je pro dobytek nepoživatelný. Situace byla o to horší, že původní trávy byly potravou nejen pro dobytek, ale i pro místní zvěř.

¹¹¹ Tamtéž, s. 248.

¹¹² CALLICOTT, J. Baird. The Conceptual Foundations of the Land Ethics. In PIERCE, Christine., VanDeVEER, Donald (eds.). *People, Penguins, and Plastic Trees. Basic Issues in Environmental Ethics*. 2. vyd. North Carolina : Wadsworth Publishing Company. 1995. ISBN 0-534-17922-3, s. 158–159.

¹¹³ KOHÁK, Erazim. *Zelená svatozář. Kapitoly z ekologické etiky*. 2. přeprac. vyd. Praha : SLON, 2011. ISBN 978-80-85850-86-4, s. 99.

Srnci a jeleni tedy museli hledat potravu v jiných oblastech, aby nezemřeli hladu.¹¹⁴ To je konkrétní ukázka toho, že když se naruší stabilita nějakého ekosystému, příroda si sice najde svou cestu, nastalé změny však mohou být fatální pro spoustu členů daného ekosystému.

V reakci na znehodnocení půd vlivem eroze v préríjních státech USA Leopold navrhnul tři skupiny opatření, které by pomohly zotavit poškozené prostředí. První skupina spočívá v zabudování ochrany veřejného zájmu na soukromých pozemcích do právních a ekonomických pravidel. Druhá skupina opatření požaduje obnovit zájem o estetickou hodnotu přírody a třetí skupina by měla pomoci vědeckým zdokonalováním nápravných opatření. Pokud by tyto tři skupiny opatření působily společně po delší dobu, dalo by se podle Leopolda hovořit o praktickém využití etiky země.¹¹⁵

Etika země žádá po jednotlivci, aby si uvědomil, že je nutné zachovat samoregulační schopnost země. Leopold vyděluje dvě skupiny ochranářů přírody. První skupina chápe krajinu pouze jako půdu, která má výrobní funkci. Lesnictví je pro ni prakticky jen jakýsi druh zemědělství, ve kterém jsou prvořadě získané produkty, jako je množství stromů užitečných k výrobě papíru nebo množství vyprodukovaného masa. Souhlasí s umělým množením požadovaného druhu za předpokladu, že je to výhodné. Druhá skupina naproti tomu chápe krajinu jako biotu, jež má nejen výrobní funkci, ale také mnoho dalších funkcí. Lesnictví na rozdíl od první skupiny přísně odděluje od zemědělství a její prioritou je spravovat přírodní prostředí a ne ho uměle vytvářet. Namísto umělého množení je zastáncem přírodní reprodukce. Aktivně se zabývá biotickými problémy, jako je podpora obnovy vymírajících a vzácných druhů rostlin a živočichů. Obává se zániku některých druhů nejen z ekonomických důvodů, ale také z důvodů biotických.¹¹⁶ Leopold nesouhlasí s lhotejností první skupiny k přírodě, která

¹¹⁴ LEOPOLD, Aldo. *Obrázky z chatrče a rozmanité poznámky*. 1. vyd. Přeložila Anna Pilátová. Tulčik : Abies. 1999. ISBN 80-88699-13-4, s. 185–186.

¹¹⁵ MÍCHAL, Igor. Americký lesník Aldo Leopold (1887-1949). In: LEOPOLD, Aldo. *Obrázky z chatrče a rozmanité poznámky*. 1. vyd. Přeložila Anna Pilátová. Tulčik : Abies. 1999. ISBN 80-88699-13-4, s. 264–265.

¹¹⁶ LEOPOLD, Aldo. *Obrázky z chatrče a rozmanité poznámky*. 1. vyd. Přeložila Anna Pilátová. Tulčik : Abies. 1999. ISBN 80-88699-13-4, s. 250–251.

začíná jednat až v okamžiku přímého ohrožení biotického společenství nebo jeho součástí. Problémům v přírodě by se mělo předcházet.¹¹⁷

Leopold se zamýšlí nad tím, nakolik je země schopna se přizpůsobit změnám, které způsobil člověk, a zda je možné přeměňovat součásti přírody střídmejšími metodami. Uvádí, že například odolné ekosystémy Západní Evropy a Japonska se i přes četné zásahy se změnami poměrně vyrovnávají.¹¹⁸ Je ale spousta dalších oblastí, na kterých je menší či větší stupeň devastace znát. Leopold mimo jiné uvádí Malou Asii, Severní Afriku, ale i některé části USA, Mexika, Jižní Ameriky, jižní Afriky nebo Austrálie.¹¹⁹ Jeden z mnoha příkladů fatální proměny ekosystému v současnosti je pěstování palmy olejné v Indonésii či Malajsii. Palmy jsou pěstovány na ploše původního pralesa, který je buď vykácen, anebo vypálen. Vyhynutím mnoha druhů organismů a narušením neživých složek přírody je nenávratně narušen původní ekosystém. Díky zamořenému ovzduší však má situace dopad i na okolní ekosystémy.

Podle Leopolda je nezbytné chránit volnou přírodu nejen kvůli její instrumentální hodnotě pro člověka, ale také kvůli její vlastní hodnotě. Vymezil volnou přírodu jako oblast, na jejíž biotu nepůsobí člověk, který do ní může zavítat pouze na přechodnou dobu.¹²⁰ Volná příroda není nevyčerpatelným zdrojem surovin, a zatímco se její plocha může zmenšovat (a zmenšuje se), nemůže se už zvětšovat tak, aby výsledné prostředí plně nahradilo původní volnou přírodu. Můžeme uměle vytvářet přírodní oblasti k vědeckým účelům, rekreaci či jako domov pro divoká zvířata, původní volnou přírodu nám to však nevrátí.¹²¹

Po shrnutí všech poznatků z dějin i současnosti dochází Leopold k závěru, že čím méně člověk do přírody zasahuje, tím lépe se biotická pyramida se zásahy vyrovnává.

¹¹⁷ MÍCHAL, Igor. Americký lesník Aldo Leopold (1887-1949). LEOPOLD, Aldo. *Obrázky z chatrče a rozmanité poznámky*. 1. vyd. Přeložila Anna Pilátová. Tulčík : Abies. 1999. ISBN 80-88699-13-4, s. 263.

¹¹⁸ Je třeba podotknout, že v dnešní době už toto Leopoldovo tvrzení moc neplatí.

¹¹⁹ LEOPOLD, Aldo. *Obrázky z chatrče a rozmanité poznámky*. 1. vyd. Přeložila Anna Pilátová. Tulčík : Abies. 1999. ISBN 80-88699-13-4, s. 248–249.

¹²⁰ MÍCHAL, Igor. Americký lesník Aldo Leopold (1887-1949). LEOPOLD, Aldo. *Obrázky z chatrče a rozmanité poznámky*. 1. vyd. Přeložila Anna Pilátová. Tulčík : Abies. 1999. ISBN 80-88699-13-4, s. 267.

¹²¹ LEOPOLD, Aldo. *Obrázky z chatrče a rozmanité poznámky*. 1. vyd. Přeložila Anna Pilátová. Tulčík : Abies. 1999. ISBN 80-88699-13-4, s. 229.

Množství a razance změn pak většinou závisí na hustotě zalidnění v dané oblasti.¹²² Zatímco ještě před sto lety nedosahovala lidská populace na planetě Zemi ani dvou miliard lidí, v současnosti se na ní nachází již kolem sedmi a půl miliard. Neustálý růst obyvatel a zvyšující se požadavky na ostatní přírodu s sebou nesou spoustu problémů. Jaké máme z hlediska etiky možnosti, rozebírá Garrett Hardin v článku *Living on a lifeboat*.

5.2 Etika záchranného člunu Garretta Hardina

Žijeme ve světě rychlých změn s tak dalekosáhlými důsledky, že nás to nutí přemýšlet více než kdy předtím o míře kvality života budoucích generací. Zvládnou se popasovat s ekologickými problémy, které způsobili jejich předkové? Bude ohrožena existence lidstva kvůli bezohlednosti a nezodpovědnosti předchozích generací? Lze tomu již v dnešní době zabránit? A jestli ano, tak kde začít? Právě na poslední z těchto otázek hledá odpovědi americký ekolog Garrett Hardin.

Pro Hardina je prioritou zachování stability ekosystémů, stejně jako je tomu u Leopolda. Proto ho také řadím do stejné kapitoly. Problematické ovšem je, do jaké míry o něm můžeme prohlásit, že je jeho přístup ekocentrický. Hardin se nezabývá teorií hodnoty, proto můžeme jen odhadovat, co podle něho vlastní hodnotu má. Ekocentrický přístup Leopolda přisuzuje vlastní hodnotu všem přírodním složkám, nicméně nejvyšší hodnotu má ekosystém jako takový. Hardin také upřednostňuje stabilitu ekosystémů před jednotlivci, včetně lidí. Z jeho textu však není zřejmé, zda má podle něho stabilní ekosystém hodnotu sám o sobě, nebo je hodnotný pouze jako předpoklad pro zachování současné životní úrovně bohatých západních zemí.

Alfou a omegou Hardinových textů jsou problémy přelidnění a devastace společných zdrojů se snahou nalézt řešení pro zachování a dlouhodobou existenci západní kultury bohatých států, aniž by bylo v těchto společnostech nutné snižovat životní úroveň jejich občanů kvůli obyvatelům chudých zemí. Hardin tedy hledal spíše praktická řešení současných ekologických problémů, než aby se zabýval hodnotou. Nyní se stručně seznámíme s jeho nejvýznamnějšími myšlenkami.

¹²² Tamtéž, s. 249.

5.2.1 Tragédie společného zdroje

Hardinův přístup volně navazuje na metaforu *ekonomiky vesmírné lodi* ekonoma Kennetha Boudinga. Bouding upozorňuje, že je na čase si uvědomit omezené možnosti planety Země, která funguje na principu vesmírné lodi. Stejně jako na Zemi i na lodi jsou omezené prostředky a zůstává na ní veškerý odpad, který vyprodukujeme. Je naivní myslet si, že výfukové plyny a kouř z továren zmizí. Vše zůstává na palubě. Loď si nemůže dovolit plýtvání bohatých cestujících první třídy stejně jako hladové chudáky v podpalubí, kteří zapálením ohně na zahřátí loď poškodí.¹²³ Problémem podle Hardina je, že loď řídí množství sobeckých skupin, které prosazují jen svá práva bez příslušné odpovědnosti. Země, podobně jako kosmická loď, potřebuje uvést do praxe etiku odpovědnosti. Požadování odpovědnosti by vždy mělo předcházet nárokům na práva. Hardin se domnívá, že spravedlivé fungování s příslušnou mírou práv i povinností zajistí volba kapitána. Země však podle něho takového kapitána v současné době nemá.¹²⁴

Jaká negativa mohou vzejít z užívání společných zdrojů, vysvětluje Hardin v rámci konceptu *tragédie společného zdroje*¹²⁵, který poprvé použil W. F. Loyd v roce 1833 a o jehož rozšíření mezi lidmi se Hardin zasloužil.¹²⁶ Koncept stojí na principu společného zdroje, na který má nárok více lidí, skupin či států a myšlenkově volně navazuje na *ekonomiku vesmírné lodi*. Zdroj může být využíván spravedlivě, tedy všemi zúčastněnými rovnoměrným způsobem. Problém nastává v okamžiku, kdy některý z participujících začne zdroj využívat více než ostatní. Narušení společné dohody vede

¹²³ KOHÁK, Erazim. *Zelená svatozář. Kapitoly z ekologické etiky*. 2. přeprac. vyd. Praha : SLON, 2011. ISBN 978-80-85850-86-4, s. 101.

¹²⁴ HARDIN, Garrett. Living on a Lifeboat. In SCHMITZ, David., WILLOTT, Elizabeth (eds.). *Environmental Ethics. What Really Matters. What Really Works*. New York and Oxford: Oxford University Press, 2002. ISBN 0-19-513909-7, s. 375.

¹²⁵ Anglické *tragedy of the commons* je v českém překladu známé spíše pod názvem *tragédie obecní pastviny*, což poukazuje na metaforu, pomocí které Hardin princip objasňuje. Zde však budu používat svůj překlad *tragédie společného zdroje*, který v sobě zahrnuje obecnost principu a zároveň tak budu moct koncept vysvětlit na Kohákově, pro dnešní lidi bližším, příkladu aut.

¹²⁶ KOHÁK, Erazim. *Zelená svatozář. Kapitoly z ekologické etiky*. 2. přeprac. vyd. Praha : SLON, 2011. ISBN 978-80-85850-86-4, s. 101–102.

zbývající účastníky ke snaze získat pro sebe také větší podíl. Pokud má však daný zdroj své limity a všichni na něj zvýší své nároky, může to vést k ekologickému problému.¹²⁷

Kohák princip vysvětluje na příkladu velkého množství aut v našem hlavním městě. Praha je, stejně jako ostatní města či oblasti, místem omezených zdrojů. Hlavními společnými a ohroženými zdroji, které nás budou v příkladu zajímat, jsou čisté ovzduší a plocha. Pražské historické centrum, plné křivolakých uliček, není příliš uzpůsobeno k velkému počtu automobilů. V době, kdy byla vysoká cla a nízké mzdy, si vlastní auto nemohl dovolit každý. Jakmile se však cla snížila, počet automobilů začal dramaticky růst. V důsledku dopravní vytíženosti na omezené ploše se tvoří zácpy a množství výfukových plynů zamořuje ovzduší na nepřijatelnou úroveň. Takovou situaci si jen těžko některý z nových vlastníků auta přál. Tragédie společného zdroje však spočívá v tom, že člověk vidí především svou výhodu a jen drobnou újmu pro všechny. Co je jedno či dvě auta ve srovnání s dalšími statisíci, co Prahou denně projedou? O jedno auto méně už ovzduší nespasí a zácpy se budou tvořit stále. Zdá se, že výhody vysoce přesahují nevýhody. O důsledku této úvahy u velkého počtu lidí se můžeme na vlastní oči přesvědčit v pražském centru nebo ve statistikách umírajících na rakovinu plic.¹²⁸

Koncept *tragédie společného zdroje* lze v praxi vidět na spoustě různých případů. Kromě ovzduší jsou znečišťovány i společné řeky a moře, devastována společná krajina, loven nadbytek ryb ve společných oceánech. Stejně tak se koncept projevuje na rostoucí populaci nebo i v poptávce po mase. Jistě by většina lidí ráda snížila utrpení zvířat, nepokládají však svůj podíl na utrpení za rozhodující. Namítají, že pokud ono vepřové ze supermarketu nekoupí oni, koupí ho někdo jiný. Jak by na námitku o koupi masa reagoval Singer, už víme. Po seznámení s Hardinovým návrhem, jak vyřešit situace založené na tragédii společného zdroje, si budeme umět domyslet, jak by zřejmě odpověděl on.

Abychom předcházeli tragédii společného zdroje, je podle Hardina nutné omezit dostupnost zdrojů tam, kde je nadbytek nároků. V příkladu pražských aut by tak bylo

¹²⁷ HARDIN, Garrett. Living on a Lifeboat. In SCHMITZ, David., WILLOTT, Elizabeth (eds.). *Environmental Ethics. What Really Matters. What Really Works*. New York and Oxford: Oxford University Press, 2002. ISBN 0-19-513909-7, s. 377.

¹²⁸ KOHÁK, Erazim. *Zelená svatozář. Kapitoly z ekologické etiky*. 2. přeprac. vyd. Praha : SLON, 2011. ISBN 978-80-85850-86-4, s. 102.

rozumné vymyslet způsob, jak jejich počet zredukovat. Cíl je naprosto zřejmý, nalézt však vhodné prostředky, které nás k němu mají dovést, o poznání složitější. Možná by bylo vhodné nasadit na auta tak vysokou daň, aby si je mohli dovolit jen nejbohatší a zároveň posílit hromadnou dopravu. Nebo je povolit jen hasičům, lékařům či policistům. Stěží nalezneme řešení, které by bylo mezi lidmi populární. Jestli však situaci nebudeme řešit vůbec, následky budou bolestivé. Pokud ne pro nás, tak pro následující generace. Podobné je to s narůstajícím počtem lidí, s devastací krajiny, znečišťováním ovzduší a vod, těžbou neobnovitelných surovin a s mnoha dalšími zdroji. V případě, že máme k dispozici omezené zdroje, nelze k nim přistupovat s neomezenými nároky. Budoucnost závisí na naší odpovědnosti.¹²⁹

5.2.2 Život na záchranných člunech

Základní východiska, na jejichž základě buduje Hardin svou teorii, se odráží v metafoře o životě lidstva na záchranných člunech. Uvádí, že přibližně dvě třetiny lidstva lze pokládat za chudé a pouze jednu třetinu za bohatou. Představme si situaci, ve které se bohatá část populace plaví na luxusní lodi, na které je vše, co potřebuje k životu, včetně zábavy a kultury. V moři kolem ní je množství přeplněných člunů s chudou částí lidstva. Všichni chudí se do člunů nevejdou, a tak padají do vody a topí se. Záchranou jim může být loď bohatých, ke které z posledních sil doplavou s prosbami o přijetí na palubu. Ústřední problém etiky záchranného člunu tkví v otázce, jak by se měli zachovat bohatí cestující na lodi. Území každého státu je omezené hranicemi, proto i v Hardinově metafoře mají loď i čluny omezenou kapacitu. Předpokládejme, že na lodi bohatých je padesát lidí, přičemž by za předpokladu porušení bezpečnostní normy zvládla přijmout dalších deset. V moři kolem ní plave zhruba sto chudých, žádajících o vyzvednutí na palubu lodi. Je několik možností, jak mohou bohatí zareagovat.¹³⁰

Za prvé se budou držet křesťanského „miluj bližního svého“ nebo marxovského „od každého podle jeho schopností, každému podle jeho potřeb“ a vpustí na palubu

¹²⁹ Tamtéž, s. 102.

¹³⁰ HARDIN, Garrett. Living on a Lifeboat. In SCHMITZ, David., WILLOTT, Elizabeth (eds.). *Environmental Ethics. What Really Matters. What Really Works*. New York and Oxford: Oxford University Press, 2002. ISBN 0-19-513909-7, s. 375.

všechny topící se chudáky. Jestliže má ale loď maximální kapacitu šedesát lidí, není možné, aby se udržela na hladině, a společně se všemi lidmi na palubě se potopí. Pravděpodobně nejspravedlivější řešení by s sebou nepochybně přineslo katastrofu. Druhou možností je naplnit maximální kapacitu lodi. Sice to představuje jisté bezpečnostní riziko, které však je posádka ochotná kvůli záchraně deseti topících podstoupit. Vzniká zde ale dilema. Kterých deset vzít? Existují nějaká spolehlivá kritéria? Mají vybrat deset nejlepších nebo nejpotřebnějších? A jak poznají, kteří to jsou? Nebo vzít deset nejrychlejších? A co řeknou těm, na které už na lodi nezbylo místo? Poslední možností je nechat všechny topící na pospas svému osudu. Loď si zachová bezpečnostní rezervu, a tak nebude muset podstupovat riziko možného potopení. Lidé obvykle pokládají tuto možnost za nejméně spravedlivou a nemorální. Pokud by však někdo z bohatých měl námitky, posádka by mu mohla navrhnout, aby si vyměnil své místo s některým z tonoucích. Počet lidí na palubě zůstane stejný a dotýčný se přitom zbaví své viny. Protože světová populace neustále roste, je třeba v Hardinově metafoře počítat s budoucím navyšováním pasažérů na lodi. Pokud by se trend nezměnil, loď by šla stejně dříve nebo později ke dnu.¹³¹

Hardin sympatizuje s poslední možností řešení problému omezeného místa na lodi, čímž dává najevo nesouhlas s pomocí třetímu světu. Svým způsobem lze i říct, že se tím Hardin dostává do protikladu například s myšlením Alberta Schweitzera, který svou snahu o podpoření a udržení života prakticky prokázal založením nemocnice v africkém Lambaréné, kde léčil místní obyvatele.

Metaforu života na záchranných člunech aplikuje Hardin v praxi na problém lidské populace. Prohlašuje, že pokud se počet lidí zvyšuje na neúnosnou mez a překročí kapacitu udržitelnosti, nutně to vede k nedostatku. Nedostatečná životní úroveň, hlad a nemoci postupně vedou k přirozenému úbytku počtu obyvatel na přijatelnou hranici. Hardin souhlasí s výrokem Tertuliana, teologa třetího století, že mor, hlad, války, přírodní katastrofy a podobná neštěstí slouží ke snížení růstu lidské rasy, a proto bychom si měli jejich významu cenit.¹³²

¹³¹ Tamtéž, s. 375–376.

¹³² Tamtéž, s. 379.

U současného dramatického nárůstu počtu obyvatel Země vidí však Hardin zásadní problém, kterým je neutuchající pomoc vyspělých států zemím třetího světa. Systém pomoci podle něho vytváří situaci, která je podobná principu společného zdroje. Pro lidi je obecně jednodušší přijímat výhody než vzít na svá bedra zodpovědnost, a tak nejsou vlády chudých zemí dostatečně nuceny vymyslet jistá opatření pro zpomalení růstu obyvatel. Současný systém pomoci bohužel k nárůstu obyvatel chudých států přispívá. Vyspělé státy, ve kterých je porodnost na přijatelné úrovni, tak neefektivně přesouvají své bohatství státům třetího světa, jejichž porodnost raketově roste. Podle Hardina to ze strany vyspělých států není pomoc, ale spíše sebestrukce. Může se pak totiž stát, že na světě nebudou chudé a bohaté státy, ale pouze státy chudé.¹³³ Ačkoliv je totiž štedré chování pokládáno za chvályhodné, z hlediska příštích generací se vždy nejedná o nejlepší možné řešení, ba naopak se štedrost může stát jednou z hlavních příčin případně horší životní úrovně v budoucnu. Hardin tvrdí, že je potřeba zajistit stabilní životní prostředí alespoň pro některé lidi.¹³⁴

Nadace Rockefeller a Forda financovaly svého času program pro zlepšení zemědělství v zemích třetího světa, jehož výsledkem byla tzv. *zelená revoluce*. Řídily se radou známého čínského přísloví „dej člověku rybu a on bude mít jídlo na den, nebo ho nauč, jak rybařit a bude mít jídlo do konce života“. Hardin se nicméně domnívá, že ani přísun jídla rostoucí chudé populaci není správným řešením. Každý člověk na Zemi představuje zátěž pro životní prostředí. Nejde jen o jídlo či vodu, ale i o krajinu, kterou svými nároky ničí. Lidé ke svému životu potřebují i čisté životní prostředí nebo možnost být na chvíli sami. S rostoucí populací by i za předpokladu jejího nasycení nebyly její potřeby uspokojeny. Hardin jediným správným řešením shledává snížení počtu obyvatel Země.¹³⁵ A jak toho dosáhneme? Pouze pod vládou inteligentního vůdce či demokraticky organizované skupiny lidí, kteří přestanou zachraňovat jednotlivé lidské životy a začnou zachraňovat předpoklady k lidským životům, tedy ekosystémy.

¹³³ Tamtéž, s. 380.

¹³⁴ Tamtéž, s. 384.

¹³⁵ Tamtéž, s. 381.

Když přestaneme lidem ze zemí třetího světa pomáhat a ponecháme je svému osudu, dáme tím přírodě šanci.¹³⁶

Hardinův pohled je v mnohém utilitaristický. Účel zde světí prostředky. Byl by ale výsledek jeho přístupu skutečně ten nejlepší možný? Další utilitaristicky orientovaný filosof Peter Singer, jehož myšlením jsme se zabývali, se v současné době věnuje především šíření myšlenky efektivního altruismu. Pomoc chudým zemím je z jeho pohledu zásadní, proto je jeho názor zcela protikladný k východiskům etiky záchranného člunu. Singer se domnívá, že pomoc zemím třetího světa v dlouhodobém horizontu nepřispívá k vysokému růstu populace, nicméně je třeba hlídat, aby poskytnutá pomoc byla efektivní. K řešení problému přelidnění přispěje poskytování vzdělání a dostupnost antikoncepce. Lidé se ve vyspělých zemích cítí bezpečněji, jsou vzdělanější, proto je zde populační růst slabý. Naším úkolem je snažit se vytvářet takové podmínky v chudých zemích, aby se jejich obyvatelé dostali v dlouhodobém horizontu na naši úroveň. Na světě už se objevují praktické důkazy, kdy zvýšení životní úrovně dopomohlo ke snížení populačního růstu.¹³⁷

Východiska konceptu etiky záchranného člunu působí sobecky a nemorálně. Například Binka ho ani nepokládá za etickou koncepci, kterou by bylo vhodné zařazovat mezi ostatní přístupy v ekologické etice.¹³⁸ Přesto je Hardinův pohled v mnohém tragicky realistický. Některé vlády vyspělých států místo zvýšení snahy o nalezení způsobu, který by vedl ke snížení počtu obyvatel chudých zemí, upírají svou pozornost k podpoře zvýšení klesající porodnosti ve svých vlastních státech. Důvod je zřejmý – podpořit ekonomiku daného státu. Stále platí, že vítězí hledání řešení ekonomických problémů nad ekologickými problémy. Vítězí krátkodobý zájem nad dlouhodobým zájmem.

Hardinovo řešení nechat chudé země na pospas svému osudu se mi nejeví jako příliš šťastné. Dlouhodobý zájem v něm jde totiž proti důležité lidské vlastnosti, a to

¹³⁶ KOHÁK, Erazim. *Zelená svatozář. Kapitoly z ekologické etiky*. 2. přeprac. vyd. Praha : SLON, 2011. ISBN 978-80-85850-86-4, s. 105–106.

¹³⁷ Hyde Park Speciál [online]. Praha : Česká televize, 19. 6. 2015 [cit. 26. 5. 2016]. Dostupné z: <<http://www.ceskatelevize.cz/porady/10252839638-hyde-park-ct24/215411058080619-hyde-park-special/>>.

¹³⁸ BINKA, Bohuslav. *Environmentální etika*. 1. vyd. Brno : Masarykova univerzita, 2008. ISBN 978-80-210-4594-1, s. 84.

schopnosti pomáhat druhým. Je nutné zachovat nejen stabilní prostředí pro příští generace, ale i úctu k životu ostatních.

Tragédii současné situace však Hardin reflektuje dokonale a ne všechny jeho návrhy řešení populačního růstu jsou zavrženíhodné. Kupříkladu omezování porodnosti ze strany vlády se může zdát jako přijatelné krajní řešení rostoucího populačního problému za předpokladu selhání ostatních návrhů. Do jaké míry je tato politika úspěšná, můžeme v dnešní době vidět na příkladu Číny, kde po několik desítek let platila politika jednoho dítěte. Zákon se ukázal jako úspěšný ve snižování populačního růstu, zároveň však přinesl i negativa. Lidé začali upřednostňovat děti mužského pohlaví, což znevýhodňovalo ženy. V poslední době bylo také znatelné stárnutí populace Číny, proto její vláda změnila politiku jednoho dítěte na politiku dvou dětí. Změna by měla pomoci vyhnout se ekonomickým problémům spojeným se stárnutím populace, zároveň by i mohla pomoci vyřešit nepoměr mezi počtem žen a mužů v čínské společnosti. Jen obtížně si lze však představit praktické fungování obdobného zákona v některých zemích třetího světa. Singerovo řešení situace se mi zdá celkově vhodnější, neboť na základě zvýšení úrovně předpokládá přirozený úbytek obyvatel bez nutnosti autoritářského zasahování do svobody lidí.

Závěr

Dostáváme se k závěru práce, jejímž cílem bylo analyzovat a porovnat hlavní myšlenky biocentrického, zoocentrického a ekocentrického přístupu v ekologické etice.

Představili jsme si postoje zástupců biocentricky orientovaných autorů, u nichž má nejvyšší hodnotu život. Z textů Schweitzera a Taylora vyplývá, že bychom se měli morálně ohlížet na všechny organismy bez rozdílu, protože by nám měl postačit fakt, že jsou obdařeny životem.

Schweitzer tvrdí, že každý člověk oplývá přirozenou vůlí k životu, která ho podněcuje k spontánní úctě k životu. Vůli k životu projevují i všechny ostatní organismy, proto se Schweitzer domnívá, že je naší morální povinností podporovat jejich život. Své tvrzení se nicméně nesnaží dokázat dalšími argumenty. I zbytek jeho přístupu je závislý spíše na morálce a přirozeném citu lidí než na přísně logických argumentech. Přestože je tedy Schweitzerova nauka úcty k životu eticky cenným příspěvkem, nezakládá se na přísně argumentačních základech, což v očích akademické obce snižuje její význam.

Na principy Schweitzerovy etiky navazuje fundovanějším způsobem Paul Taylor, jehož kantovský styl umožňuje posuzovat biocentrický přístup s patřičným respektem i u odborníků. Taylor se snaží biocentrický koncept vystavět na myšlence vlastního dobra organismů, více se soustředí na společné vnitřní znaky člověka s ostatními organismy a upozorňuje na evoluční proces, který s nimi sdílíme. Argumentačně kvalitní je i jeho kritika lidské nadřazenosti nad ostatními tvory.

V další části jsme se věnovali zoocentrickému přístupu, který může mít dvojí podobu. Utilitaristickou a deontologickou. V práci jsem se zaměřil pouze na utilitaristickou podobu zoocentrismu, kterou reprezentuje kniha *Osvobození zvířat* Petera Singera. Singer na rozdíl od Taylora či Schweitzera není zastáncem myšlenky morálního ohledu ke všem organismům. Domnívá se, že vlastní hodnotu lze přisoudit pouze organismům schopným citu. Jedině ty by tak měly být předmětem našeho morálního zájmu.

Problémem Singerova pojetí je, že u některých organismů lze v současné době jen stěží dokázat, zda jsou schopny cítit utrpení či radost, nebo toho schopny nejsou. Singer se tak vzhledem k jeho předchozímu tvrzení poněkud nekonzistentním způsobem dovolává morálního zájmu pouze u organismů, u kterých lidé dokáží schopnost cítění rozpoznat. Drží se některých znaků, které se vykazují podobnými mechanismy, jakými oplývá člověk. Jednak hodnotí podobnost nervového systému daného organismu s člověkem, nezapomíná však ani na vnější projevy utrpení, kterými se v různé míře podobnosti projevují i lidé. Na základě těchto kritérií přisuzuje schopnost cítit obratlovcům, u bezobratlých pravděpodobnost této schopnosti výrazně klesá a liší se druh od druhu. Rostliny pro něho nejsou předmětem morálního zájmu, neboť je nepravděpodobné, že by mohly trpět. To je v zásadním rozporu s biocentricky orientovanými autory, pro které jsou morální ohledy k rostlinám samozřejmé z důvodu jejich života.

Potřeba myslet na celé ekosystémy naší Země a nejen na blaho jednotlivých organismů byla rozebrána v rámci přístupů Alda Leopolda a Garretta Hardina.

Autor etiky země si cení života, ačkoliv ne v tak přísném slova smyslu jako Schweitzer. Na rozdíl od Schweitzera, Taylora či Singera je totiž ochoten tolerovat mnohá utrpení a smrt jednotlivců, pokud je v sázce stabilita biotického společenství. Schvaluje lov zvířat na maso za předpokladu, že je počet jednotlivců loveného druhu v přírodě dostatek. Přestože i Taylor si uvědomuje jistý význam propojenosti vzájemných vztahů v biotickém společenství, jde mu především o jednotlivé životy. Leopold však rozšiřuje svůj zájem i na neživé složky přírody. Pokud to zdraví daného ekosystému vyžaduje, zastává názor, že bychom měli být schopni upřednostnit i neživou přírodu před jednotlivými organismy, čímž se zásadně rozchází s názory biocentrických a zoocentrických autorů.

V závěru hlavní části práce jsem rozebíral koncepci Garretta Hardina, z jejíž principů vzešlo, že je v rámci přístupů ekologické etiky obtížně zařaditelná. Hardin také apeluje na nutnost zachovat stabilní ekosystémy, z jeho textu však není jasné, zda je pro něho hodnotný ekosystém sám o sobě, nebo pouze jako nutný předpoklad pro zachování kvalitního života lidstva. Z toho důvodu ani nelze s jistotou určit, zda je jeho postoj ekocentrický. Podle ekocentrismu má totiž stabilní ekosystém vlastní

hodnotu. Hardin se zaměřuje především na problémy lidské populace a obhájí svůj kontroverzní způsob řešení populačního růstu. Z ekologického hlediska má význam i jeho upozornění na koncept *tragédie společného zdroje*.

Bakalářskou práci bych zakončil krátkým zamyšlením, zda by bylo možné označit některou z analyzovaných koncepcí za vhodnější z hlediska řešení vztahu mezi lidmi a ostatní přírodou. Došel jsem k názoru, že by bylo poměrně krátkozraké jednoznačně vyzdvihnout jednu z koncepcí, pokud bych měl zahrnout všechny zde rozebrané přístupy a zároveň by mělo být splněno kritérium objektivnosti. Každá z koncepcí se totiž zaměřuje na vztah mezi lidmi a ostatní přírodou jiným způsobem.

Z teoretického hlediska lze lépe srovnat východiska etiky úcty k životu a etiky země. Úcta k životu se zdá být nejhleduplnější koncepcí ze všech. Cení si jednotlivých životů podstatně více než etika země, a na rozdíl od Singera zahrnuje morální ohledy i k rostlinám a primitivnějším živočichům. Z hlediska krátkého časového úseku se tak může zdát vhodnější.

Leopoldův přístup je však udržitelnější z hlediska dlouhodobé budoucnosti Země a jejích příštích generací lidských i mimolidských obyvatel. Stabilita ekosystémů je nutná k tomu, aby byla kvalita jednotlivých životů udržitelná. Budeme-li však přísně upřednostňovat stabilitu ekosystému před jednotlivými životy, můžeme v praktickém životě narazit na náš přirozený instinkt ochraňovat bezprostředně ohrožené jednotlivce. A otázkou je, zda je správné se snažit tento instinkt přehlížet, popř. v jakých konkrétních případech to lze považovat za správné.

Singerovo myšlení se pravděpodobně nejvíce ze všech autorů dostalo do podvědomí široké veřejnosti. Může to být tím, že poukazuje na konkrétní šokující praktiky zacházení se zvířaty. Singer je navíc jediným dosud žijícím autorem z těch, jejichž myšlení jsme probírali, proto toho ještě může spoustu říct. V současné době se zabývá především efektivním altruismem. Apelováním na pomoc třetím zemím světa vystává základní protiklad mezi ním a Hardinem.

Každý z autorů přináší spoustu cenných rad, jak náš vztah k ostatní přírodě zlepšit. Není tedy nutné, abychom se stavěli na stranu některého z přístupů. Sami bychom si měli z jednotlivých koncepcí vybrat myšlenky, které pokládáme za významné.

Seznam použité literatury a dalších zdrojů

1. BEKOFF, Marc. *Na zvířatech záleží. Biolog vysvětluje, proč zacházet se zvířaty s respektem a soucitem*. 1. vyd. Přeložil Václav Petr. Praha : Triton, 2009, 224 s. ISBN 978-80-7387-322-6.
2. BINKA, Bohuslav. *Environmentální etika*. 1. vyd. Brno : Masarykova univerzita, 2008. 157 s. ISBN 978-80-210-4594-1.
3. CALLICOTT, J. Baird. The Conceptual Foundations of the Land Ethics. In PIERCE, Christine., VanDeVEER, Donald (eds.). *People, Penguins, and Plastic Trees. Basic Issues in Environmental Ethics*. 2. vyd. North Carolina : Wadsworth Publishing Company. 1995. ISBN 0-534-17922-3, s. 151–162.
4. DESCARTES, René. *Meditace o první filosofii ; Námitky a autorovy odpovědi*. 1. vyd. Překlad Petr Glombíček, Tomáš Marvan, Pavel Zavadil. Praha: Oikoymenh, 2003, 535 s. ISBN 807298084x.
5. FOER, Jonathan Safran. *Jíst zvířata*. 1. vyd. Přeložila Lucie Menclíková. Praha : Dokořán, 2015. 291 s. ISBN 978-80-7363-531-2.
6. HARDIN, Garrett. Living on a Lifeboat. In SCHMITZ, David., WILLOTT, Elizabeth (eds.). *Environmental Ethics. What Really Matters. What Really Works*. New York and Oxford: Oxford University Press, 2002. ISBN 0-19-513909-7, s. 374–386.
7. Hyde Park Speciál [online]. Praha : Česká televize, 19. 6. 2015 [cit. 26. 5. 2016]. Dostupné z: <<http://www.ceskatelevize.cz/porady/10252839638-hyde-park-ct24/215411058080619-hyde-park-special/>>.
8. JEMELKA, Petr. *Racionalita a ekologická krize*. 1. vyd. Brno : Masarykova univerzita, 1999. 109 s. ISBN 80-210-2022-9.

9. KOHÁK, Erazim, KOLÁŘSKÝ, Rudolf, MÍCHAL, Igor (eds.). *Závod s časem. Texty z morální ekologie*. Praha : Torst pro Ministerstvo životního prostředí, 1996, 228 s. ISBN 80-85639-70-X.
10. KOHÁK, Erazim. *Zelená svatozář. Kapitoly z ekologické etiky*. 2. přeprac. vyd. Praha : SLON, 2011. 204 s. ISBN 978-80-85850-86-4.
11. KOLÁŘSKÝ, Rudolf. Biocentrická koncepce etiky životního prostředí Paula W. Taylora. In: HÁLA, Vlastimil., KOLÁŘSKÝ, Rudolf., PALOVIČOVÁ, Zuzana., SMREKOVÁ, Dagmar., *Etika a jej tradícia*. 1. vyd. Bratislava: Fox&Col, 2006, ISBN 80-969514-2-4, s. 157–166.
12. LEOPOLD, Aldo. *Obrázky z chatrče a rozmanité poznámky*. 1. vyd. Přeložila Anna Pilátová. Tulčík : Abies. 1999. 269 s. ISBN 80-88699-13-4.
13. McSHANE, Katie. Environmental Ethics. In LaFOLLETTE, Hugh (ed.). *The International Encyclopedia of Ethics*, 9 Volume. 1. vyd. Wiley-Blackwell, 2013. ISBN 978-1-4051-8641-4, s. 1653-1661.
14. NORTON, Bryan. Environmental Ethics and Weak Anthropocentrism. In *Environmental Ethics*, vol. 6, no. 2, Summer 1984. ISSN 0163-4275, s. 131–148.
15. SCHWEITZER, Albert. *Nauka úcty k životu*. 1. vyd. Přeložila Věra Kovaříčková. Praha : Suprahon, 1974. 88 s.
16. SCHWEITZER, Albert. Optimismus zdůvodněný vůlí k životu. In SCHWEITZER, Albert. *Albert Schweitzer – zastánce kritického myšlení a úcty k životu*. 1. vyd. Praha : Vyšehrad, 1989, s. 277–283.
17. SINGER, Peter. *Osvobození zvířat*. 1. vyd. Přeložil Zdeněk Janík a Zuzana Gabajová. Praha : Práh, 2001. 259 s. ISBN 80-7252-042-3.
18. SINGER, Peter. Some Are More Equal. *The Guardian* [online]. 19. 5. 2003 [cit. 13. 5. 2016]. Dostupné z: <<http://www.theguardian.com/uk/2003/may/19/animalwelfare.world>>.

19. SINGER, Peter. The abuse of animals won't stop until we stop eating meat. *The Guardian* [online]. 11. 2. 2015 [cit. 18. 5. 2016]. Dostupné z: <<http://www.theguardian.com/commentisfree/2015/feb/11/abuse-animals-meat-eating-industry-liberation-speciesism>> .
20. SKÝBOVÁ, Marie. *Etika a příroda. Proč brát morální ohledy na přírodu?* 1. vyd. Červený Kostelec : Pavel Mervart, 2011. 193 s. ISBN 978-80-87378-80-9.
21. TAYLOR, Paul. The Ethics of Respect for Nature. In SCHMITZ, David., WILLOTT, Elizabeth (eds.). *Environmental Ethics. What Really Matters. What Really Works*. New York and Oxford: Oxford University Press, 2002. ISBN 0-19-513909-7, s. 83–95.
22. WHITE, Lynn, jr. Historické kořeny naší ekologické krize. *Filosofický časopis*. Filosofický ústav Akademie věd České republiky. Roč. 48, č. 5. Praha : Filosofický ústav AV ČR. Říjen 2000, ISSN 0015-1831, s. 765–779.